ЖИТТЯ ТА СМЕРТЬ

(поема)

ЧАСТИНА ПЕРША

Карпо Клименко йшов із поля,
Де цілий день косив він жито,
З дитячих літ його селянська доля
І потом вмита, мозолями вкрита,
А зараз його тато всю надію покладав
На те, що сина мав,
Який ніс вдачу милу,
Мав нездоланну чоловічу силу
І до роботи ставився з добром.
Бувало на весіллі, за столом,
Дівчата сядуть із Карпом
І пісню заведуть
Про те, як люди тут живуть,
Як жили в давнину,
Згадають днів ту сивину,
Коли Аскольд народ беріг,
І у могилу ліг,
Затоптану Олегом із Русі,
І засумують вмить усі,
В чоловіків їх брови похмурніють,
Старі діди тихенько пожаліють
Про те, чому в чужім ярмі
Ціле життя ходили,
Чому нічого не робили,
Щоб волю принести.
А пісня лине вже про Січ,
Про те, як в темну ніч
Козаки турків покарали
Коли перепливали

На своїх чайках Чорне море,
А потім пісня вже про горе,
Яке Марія не знесла,
Коли Мазепі принесла
Полтавська битва рокову поразку,
Звеличивши російського царя,
Імперію його вкріпила,
А Україна ходить у ярмі як і ходила.

У радості за сина батько розцвітав,
Й таємно підбирав
Серед дівчат собі невістку.
За двадцять три Карпо вже роки мав,
Та батько ще не посилав
Своїх надійних старостів,
Бо ще не знав,
Кого Карпо хотів
Собі в дружини взяти.
Бували дні,
Коли ті радості усі
У гордості за сина
Гнітили почуття сумні
Майбутнього життя
Його Карпа.
Землі у них нема
У тій достатності, яка
Дозволить господарство їм повести
У вигідне русло.
Уже віками так було,
Що прості люди в злиднях вік сиділи,
Бо мали зовсім вже малесенькі наділи.
— Великі ж всі масиви,
Які хліби родили,
Їх захопили ляхи, згодом русаки,

— Усі, які несли
Землі українській неволю.

Весь божий день
Коса гойдалась за плечима,
З соломи капелюх над самими очима
Проміння сонця заступав,
Що падало уже за горб в жита.
— Його червоний промінь полоскав
Зелені гриви тих отав,
Що в далині по березі буяли.
Над ними ці горби лежали,
Й за обрієм зникали
Подільського їх краю,
Які завжди Карпа тут чарували.
Здавалось, що такого раю
Немає більше на Землі!
Потужні урожаї збіжжя
Бували тут такі,
Що дивувалися усі приїжджі,
Але маленькими були поля,
Які великі сім'ї годували,
Бо окупанти все забрали
І були вороги ті
І багаті й ситі.

Краєчок сонця утопивсь у житі
І небо раптом голубіше стало,
Колосся золотом переливало
І між собою зашептало
Йому у слід,
Прощаючись, зітхало,
А в ньому виглядали і ховалися
Волошки, що всміхалися блакитними очима,
Вони дівчатами сором'язливими здавалися,

Які купаючись, ховають свою вроду
В нагріту сонцем чисту воду
Могутньої спокійної ріки.
У небо жайворон злетів
І крильцями у небі мерехтів,
Неначе він хотів
Із променів небесної блакиті
Сплести вінок,
А потім залишити його в житі
Для рідної землі, а утомившись,
Раз-по-раз сідав він на рясну калину.

Карпо з горба спускався у долину,
Яка зеленою була. На ній росла
Усяка там болотяна трава,
Яка з весни до осені мінялася у квітах.
І вирувало розмаїттям тут життя
В великій кількості пташок.
Над головою гурт качок
Упав на плесо в очерет.
Пустивши голову вперед
Лелека ходить по болоті
Хапаючи собі поживу.
Два коні чухають зубами собі гриву,
Кулик над ними пролетів
І на болоті сів
Шукаючи своїх дітей.
На просторі долини-раю
Із краю і до краю,
Звиваючись по своїх берегах
У верболозах і садах,
По-під круті горби й долини,
Текла тут Тарнорудка мила
І так тягнулася до рідного Збруча.
Колись давно було село,

Тепер — містечко Тарноруда,
Родився де Карпо,
Що славний Збруч ділив
На дві не рівні половини,
Де дід і прадід жив,
І тато на рибалку тут його водив,
Коли ще був малим,
Де перші кроки він робив
Своїми босими ногами.

Карпо побачив як хрестами,
Над кучерявими садами,
Виблискує там в далині
Їх церква при горі.
В цей день була субота
І вся закінчена робота,
Серпневий вечір наступав
Тисяча дев'ятисотого важкого року.
І тут Карпо згадав,
Що завтра у неділю
До церкви всі підуть і понесуть
Спрацьовані свої в роботі руки,
Хреста на себе ними покладуть,
І дух в усіх прозріє,
І почуття ці щирі їх серця зігріє.
І він побачить знов її,
Калину свою милу,
— За неї ліг би у могилу…
Карпо відчув у грудях стук
Своїх сердешних мук.
І раптом тут природа вся
Заграла наче пісня,
І свист качиного крила
Над ним в ту мить пронісся.
Здалось Карпові що стріла

Ударила йому у самі почуття,
І загуділа як струна,
Що будить до життя
Усі природи звуки.
І він себе уже не відчував —
Частинкою природи став,
Як вкопаний ногами босими
Стояв на цій землі,
Де предки всі
Його тут виростали,
Де працею красу цю заквітчали,
Де і вмирали, і їх ховали
У землю рідну цю.

На другий день
Стояв Карпо серед людей
Святого храму
І від дверей
Доносилися відгуки людського гаму.
Його кремезна постать тіла
Поверх людського моря височіла,
А голови усіх людей
Йому сягали до грудей
І з висоти він бачив все,
Що діялось навкруг.
Гойдався переливом дуг
Його смуглявий чуб,
Козацькі густі вуса пружно
Весь час немов всміхалися комусь.
Великі карі очі
Світилися вогнем,
Що падав в душі ці дівочі
І грів розжареним свинцем
Кохання мрії серед ночі.
Здавалося, що в постаті такого юнака

І в милих рисах свіжого лиця
Природа повністю відбила
Всі риси козака
Багатої на вроду України.

Та гамір втих
І бас із уст святих
У Господа уже просив в молитві
"За здравіє" царя Росії,
Щоб імператорські його всі мрії
Господь почув,
Щоб не забув
З святих небес послати
Імперії Росії перемог,
Щоб ні один народ
З ярма її ніколи не виходив,
І мріяти не смів ніколи
Свій вільний мати шлях,
І що у злості захлинається ще лях,
Який весь час перечить,
Що ніби Польща не належить
Імперії Великої Росії,
А України всі надії
Росія принесе,
Тому її населення усе
Повинно Бога ще молити,
Що має щастя, щоб ходити
В великому імперському ярмі,
Бо українці ще самі
Не вміють кроку і ступити,
Не те, щоб самостійно жити,
Тому повинні Бога тут молити
"За здравіє царя".
І півчі дзвінко повторяли
Святі слова,

Вони душевно так співали,
Що ця мелодія сама,
Як пісня солов'я,
Природною була
І ніжно падала у душу.

Карпо поволі ще просунувся вперед,
У такт усім хреста на себе клав,
А сам очей він не спускав
З дівочої краси,
Яка стояла попереду,
Стрункa і гарна з заду і спереду,
Втім храмі, як для нього — ангелом була,
А на спині звивалася коса,
Смуглява і густа,
І дівчина сама
Карпові була як свята.
Її присутність дух перехопила,
Вона до того була мила
І не могла вже стати
Для нього доля більш щаслива,
Коли він міг і бачити її і відчувати
У церкві, тут, серед людей.

Карпо з Калиною в дитинстві гралися разом,
Купались голими у річці за селом
І тим вже ніжним почуттям
Їх огорнуло те кохання,
Коли прозріла юність рання.
І їх батьки завжди дружили,
Малими на руках носили,
А більшими, у церкву що неділі їх вели
І часто у святкові дні
Збиралися у гості,
Або в роботі на полях

Одні одним допомагали,
Та діти вже по виростали,
Дівчатами і юнаками стали.

Вже батюшка закінчив проповідь велику,
Збирався до молитви перейти.
Карпо ж не відривав очей
Від милих тих косей.
Калина відчувала його погляд
Та раптом, в мить якусь
До нього озирнулась і забулась...
І очі в нього зайнялися і застигли,
По милому лиці пробігли.
Ці губи — пелюстки червоні,
Як у троянди квіти,
А брови чорні,
Що наче прагнули кудись злетіти
Разом із ним у помасі крила
Сміливого і гордого орла.
А очі її карі
Нічного неба зорями світили,
Карпові душу в мить пробили
Ці дві зіниці, як жарини
І він відчув, що у Калини
До нього теж є почуття.
Вона давно вже очі відвела,
Несучи руку від чола
Поклала кілька раз хреста
Собі на груди,
А він розгублений стояв
І сам не знав,
Що діється із ним.
В той час, дмухнувши дим
З великого кадила,
Молитву батюшка читав

І тут громада вся за ним
Святі слова ці повторяла.
Карпо схвильований лицем палав,
Не в такт хреста поклав
Собі на груди
І піп помітив це,
У паузі зціпивши зуби
Карпу очима погрозив
І той уже у такт за ним
Всі повторяв слова молитви.

То там, то тут юрбилися дівчата і жінки,
Вони усі одягнені були
В яскравому святковому вбранні.
Чоловіки також збивалися у гурт
І на леваді, біля церкви тут
Дзвеніли жарти, сміх,
А потім це втихало.
З під солом'яних стріх
Над цими барвами
Душевна пісня вже пливла
І ніжністю всім душу полонила.
Дівчата злилися юрбою,
Під величезною вербою,
Над чистою водою,
Про щось шепталась та юрба,
А то здригалася верба
Від сміху їх дзвінкого.
У дзеркалі-воді
Звабливі постаті стрункі
Здавалися до любощів охочі
І їхні очі,
Карі, сірі й голубі,
Були усі у золоті іскристім,
В дівочім серці чистім

Таїлася невинна доброта.
У кожної товста коса
Звивалася по спині,
А квіти у вінках
Червоні, жовті, сині
Життям горіли в них на головах
І стрічки вітер полоскав.
А недалеко гурт стояв
Великих дужих парубків,
Над ними височів
Кремезністю Карпо,
Який уважно хлопців слухав,
А сам піднісши до гори чоло,
Очиці запустив у гурт дівчат
І серед них шукав
Худеньку постать ніжної Калини.
Червоний промінь сонця вже згасав
І сутінки повзли в долини.
Гурти змішалися з гуртами,
Навкруг стояли вже рядами
Дівчата з хлопцями разом.

Всміхався місяць вже новим серпом,
Хоч зарево червоне ще не згасло.
Перед Карпом
Вилася стежка у траві
До озера вздовж Тарнорудки,
Якої береги усі
Над самою водою,
По всій долині шириною
Вербами густо заросли.
Як річка вільною ходою
У сутінках Калина йшла
Спустивши голову додолу,
Немов у серці сум несла.

В Карпа перехопило дух
Із серця виривався стук,
Здавалось, що вона почує.
Хода його вже в біг крокує,
Ще мить і він її догнав
І перед нею став.
Калина навіть не здригнулась,
А вся спокійною була,
Ледь усміхнулась,
Немов би то вона сама
Чекала його тут.
І серця сильний стук
Карпо не міг вже зупинити.

Ясніше місяць став світити
І виразно її він образ бачив,
Вона йому дивилася у вічі, наче
В душі її була захована журба
І покотилася сльоза
Упавши в свіжі роси,
З грудей звисали коси
Заквітчані в стрічках.
В її очах
Карпо побачив чисту глибину
Дівочого чекання
— Його гарячого кохання.
Він руку їй поклав на спину,
Легенько пригорнув до себе,
В хвилину цю щасливу
Вона до нього притулилась,
Голівка ніжно по хилилась.
З своїх грудей
Долонями підняв її обличчя,
Не відриваючи очей
Пізнав дівочого довір'я почуття,

Солодких губ п'янкого відчуття,
Що розквітали полум'ям червоним
І дихали вже подихом глибоким, повним,
Немов вона сама
Була трояндою життя,
І їх уста
Злились в одному поцілунку!

Зігнулись верби над водою,
Затихла пісня солов'я,
І місяць променем-рукою
В полях прикрив жита,
Щоб колосками не шептали,
А подихом ввібрали
І в собі заховали
В напруженні тремтячі їх тіла
Й нове життя,
Яке родилося у ніжнім поцілунку.

ЧАСТИНА ДРУГА

Ішов важкий той п'ятий рік,
Що розпочав двадцятий вік
У горі й муках для людей
Імперії захланної Росії.
І ще не виріс Прометей,
Який приніс би ті надії,
Що будить мрії
Позбутися російського ярма.
Стояла міцно та стіна
З розбою і насильства,
Вона збудована була
Для мук людських і вбивства.
Як й інші всі народи
Несла кайдани ці покори

Сердешна Україна стомлена, сумна.
— Її скалічена душа
У рабстві билася одна.
Цю долю рідної землі
Сповна ділили і Карпо й Калина,
Які вже п'ятий рік жили у шлюбі
Завзяті, молоді і дужі,
Вони не в'яли у напрузі
Важкої праці і турбот.
Де був Карпа город,
Обоє збудували хату,
Соломою покрили.
Коли ж у ній вже жили,
Садочок посадили,
А потім збудували хлів, стодолу,
Розвели птицю,
Завели свиню, корову
І більше вже можливості не мали,
Бо навіть те, що в них було
Ледь-ледь це годували.
А на городі в них росло
Лиш те, що для приправ,
Та різних необхідних страв,
А паша вся була із поля,
Якого було дуже мало,
Від нього навіть не ставало
Достатньо мати жита,
Сім'я щоб хлібом була сита.
І навіть та земля,
Яка у них була,
Вбирала непосильну працю.
Коней в них ще не було,
Не мали чим їх годувати,
Тому, щоб все зорати,
Все звезти з поля і зібрати

— Він коней тих наймав,
За що давав
Частину добру жита.
В жнива серпом все жав,
Косив посіви трав,
В городі шарував і підгортав,
А восени руками все збирав,
Зимою ціпом молотив снопи
Й худобу доглядав.
Він день у день по досвітах ставав
І по ночі приходив в хату.
В ночі не спав, лише дрімав,
Настільки тіло все німіло,
Від праці чорної боліло.
Крім того він ще мав
Великі відробляти дні,
Коли збирались люди всі
Робити вже на тих,
Імперія яким і владу й землю дала
І через них сама жила, гуляла,
Бо все грабоване везла в Росію,
Громадячи кулак в надію
Військової покори вже для тих,
Де вільними були народи в них.

Чоловіки всі покидали землю свою,
У голоді лишаючи дітей,
Імперія давала в руки зброю,
Щоби вбивати вільних ще людей.
І гинули вони в чужих краях,
В загарбницьких боях
Хижацької Росії.
А вдома сироти малі
У муках, в голоді зростали,
Коли ж повиростали,

То й дальше те ярмо несли,
В якому свою землю для Росії ту орали,
Кривавим потом поливали,
Щоб годувати цього хижака.

І важко ніс Карпо жахливу цю неволю,
І чесно розділяв він долю
Свого народу до кінця.
І все таки він радість мав,
Тоді, коли в свята вставав і одягав
З Калиною своїх дітей,
Климка, Трохима і Максима,
А серед них була Горпина,
Як ягідка одна,
Вона з Калиною була
По образу як копія мала.
А потім йшли усі у церкву,
Де він тримав Максима на руках.
Стояв вже сам найстарший Клим,
А тут за ним — малий Трохим.
Калина доню пригорнувши,
Рукою пестила її лице,
Собою ж вся тулилась до Карпа
— Вона сама як квіточка була.
Згадалось, років п'ять тому,
Він зустрічав її саму,
Коли до церкви йшла по за городи,
Тоді він радий був
Хоч із далека глянути на її вроду,
А зараз ось він чув
Її і ласку і тепло,
І це було
Рідніше власного життя.
Таке кохання не погасне,
Бо жив не кожний зокрема

Життям своїм для себе власним
— У них була одна душа,
Одне на двох єдине почуття
До забуття!
І горе й радість — все ділили,
Страшний вже голод пережили,
В спокої й злагоді ростили
Своїх дітей.
Частіше став Карпо виходить до людей
Неподалік тої криниці,
Де прали хустки молодиці.
По вечорах туди йшли залюбки
Не тільки парубки,
Там де юрбилися дівки,
Що були у полоні від природи,
Але приходили сюди й чоловіки,
Коли жінки
Упоравшись з худобою вечеряти варили.
І мова їх була не про дощі,
Що сіно замочили
І не про колір гриви
Панаса Сивого кобили.
Вони вже сміло говорили
Про цілу Україну,
Що шляху вільного не має,
Що кожний з них все знає
Як дальше жити
І що робити,
Що би полегшити всім працю й ремесло.
Хтось знаючи казав про всі події,
Що він давним-давно
Вже знав про крах Росії,
Як хижого сича,
Що в сутінках завжди гострив меча
І кров'ю лиш живився

Других народів світу,
Загнавши їх в свою орбіту
Монарх-бездара зирив вже туди,
Де ще були
Народи вільні від тирана.
Дмитра Кривого син розповідав
Де взялась його рана,
Яку отримав він в боях
На тих фронтах,
Що наступ повела Росія
І на Японію піти посміла,
Бо захотіла
Загарбати ті землі не свої.
З якої ще потреби він там був
І що здобув?
Приніс до дому рану цю глибоку,
Без палиці не ступить ані кроку,
Бо свою кров в Манджурії пролив.
В той час, як батько його жив
В багатих землях України
Своєї рідної землі,
Де разом з ним і люди всі
У наймах вік кінчали,
Бувало діти з голоду вмирали,
Батьки ж в цей час не своє жито жали
На їх землі, але в чужому вже лану,
— Російському царю.
І тут у гурті тихо стало,
Прохання "тихше" пролунало,
Ще трохи виступив вперед
Стрункий і дужий чоловік,
Якому випало на вік
У Києві служити в наймах
Вантажити морські порти,
Ночами босими пройти

Доріг тернистих вже чи мало,
Тому хотіли всі
І старші й молоді
Почути, що бувало
У нього на віку.
А він повів розмову вже таку:
"Чутки блукають по Росії,
Що всі імперії надії
Цар не спроможний довести:
Окраїни її не втримати і не спасти.
Загарбані чужі народи
В десятки раз є більшими від неї,
Але продукції своєї
Не збільшують уже десятки літ.
Ручна кругом вся праця непосильна,
Від чого ця імперія не сильна
Хиріє день за днем,
І промисли ніде вже не зростають,
А нації гудуть,
Що в злиднях сил нема.
І тут Росія вже сама
Відчула що старіє
І верне на царя,
Що ніби він не вміє
Порядок зберегти
І господарство так вести,
Щоб дух імперії міцнів,
Військова сила щоб зростала
— Щоб інший хтось її повів!
І зараз зріють там в Росії
Нові не знані ще події
Таку імперську силу мати,
Що би царя зі всім зігнати,
А владу наче передати у народ,
Здійснивши цей переворот

І у полегшені життя
Ніхто ніколи більшого і не здобуде,
Лиш сила ця вже буде
Усіх вести у рай,
Тому із краю в край
Народи всі Росії
З'єднаються в єдиній мрії.
А далі клич свій понесуть
І світ весь приведуть
До перемоги того раю!
Наука ця уже міцніє
І Ленін мріє й діє,
Щоб владу цю у руки взяти,
Імперію від смерті зберегти
І всі народи повести
До здійснення його мети.
У Леніна тут логіка проста:
Дарує він ще за життя
Усім в земних умовах рай.
І з краю в край
Це слово солодко звучить
У муках чорної роботи,
І манить скинути турботи
Важких страждань.
Всім об'єднавшись — просто в рай,
За руки взявшись прийдуть всі народи.
Хто може втриматись
Від отакої насолоди?
Хто сміє тут не дати згоди?
Хто проти стане,
Той значить прагне
Ярмо важкої праці зберегти.
Ось легкий шлях мети
Імперії простори не втрачати,

А зберегти і згодом довести,
Що Вже весь світ належить лиш Росії !"

Усе в Карпа в уяві пішло колом,
Ніяк не міг схопитися за факт
І на лиці виднівся сором,
Що він не вміє уявляти так
Все те, що мусить знати
Хоч і простий, та не дурний козак.
І докоряв, не знаючи кому,
Що грамоти не взяв,
Що не вивчав
Складних державних ситуацій,
Та твердо знав лише одне,
Що все іде
По тім складнім шляху,
Щоб Україну всю
Ще дальше запроторить у ярмо,
Воно ж само
Ніколи вже не впаде.
Щоб скинути хижацьку владу
Потрібні сили, яких не бачить він,
Бо їх нема.
А щоб сама
Росія волю дарувала,
— Абсурд!
Вона себе лиш шанувала,
Бо дикою була,
Грабує всіх, як завжди грабувала,
За той рахунок існувала,
Тому для неї Україні волю дати,
Це значило б самій скінчити існувати.
І болем серце обливалось
За український весь народ,

Що щастя знов не усміхалось
І знов не видно перемог.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Топилися останні вже сніги
І їх струмки
Сріблясті скрізь дзвеніли,
А горобці в кущах нестримно цвіркотіли,
В деревах вже бриніли
Потужні соки до життя.
Не вибираючи дороги,
Змочивши наскрізь ноги,
Не йшов, а біг із школи Клим,
За ним малий Максим
Волочить торбу із книжками,
Ступаючи ногами
По Клима сліду-кроку.
Прийшла весна вже чотирнадцятого року.
Задихавшись, убігли в хату,
Гукнули голосно всі "тату!",
Карпо, почувши збудження таке,
За ними враз ввійшов
І Клим тут заявив:
"Не піду більше я в ту школу
— Приїхав знову
Інспектор з міста
І наказав мене у погреб посадити,
Бо не навчився добре
По російськи говорити
І обізвав "малим хохлом",
Об парту стукав він мене чолом,
А вчителю писав догану,
Що ганить він Росії шану,
Бо по російськи всі ці діти

Давно вже говорити і писати
Мають вміти.
Малий Максим підтвердив це
І заявив, що коли виростуть вони,
Поб'ють інспектора за те
І виженуть з села,
Щоб справедливість вже була
У них у школі.
Ще Клим у батька запитав,
Чому інспектор заставляв
Нас рідну мову забувати,
Чому їх вчать співати
Про велич і покірність до Росії,
Про здравіє російського царя?
Навіщо Україна вся
Чужих царів повинна прославляти?
Невже вона не може мати
Свого царя,
Який би стримав росіян?
Тоді б інспектор, цей тиран
Ніколи вже не зміг би бути в школі
І всі б на рідній мові
Сміливо говорили,
І Бога би молили
За Україну і за волю в ній!
І знову Клим своє додав,
Коли б дорослим став,
То він би вже пішов свого царя шукати,
Який б зумів повиганяти
Тих злісних росіян.

Карпо вже думав над словами,
Породжених дитячою душею,
Але він бачив вже за нею
Майбутню долю у синів,

Що засівалася безмежністю ланів
Їх почуттям до волі.
І батько так бажав
Великої їм долі,
Але ніхто не знав,
Які шляхи готує їм життя.
В душі його таїлася журба,
Чи правильний в них шлях буде,
Щоб ні одне
З них кривду не ділило,
Щоб в душах їм не поселило
Їх вчинків до ганьби,
Щоб всюди і завжди
Лишались чесними людьми.
Усе своє життя
У праці непосильній
Дітей він вчив добра,
Поваги до простих людей,
До їх страждань в неволі,
До скривдженої долі.

А тут прийшла весна,
Яка з собою принесла
Нові турботи,
Крім чорної роботи
Не було видів на врожай,
— У полі вимерзла частина жита,
Бо сіяне було вже пізно вкрай.
Корпо в душі вже горював
— Сім'ю чим годувати,
Прийде зима — де взяти
Хоч того хліба для шести дітей?!
Малій Марії не стає вже молока з грудей,
Четвертий рік минав Явдосі,
А в хлопців знову ноги босі,

Коли ж на зиму стане зимно,
Не має ні одне кожуха.
Як важко б не було,
Нестиме сам своє ярмо,
Своїх синів до школи буде посилати,
В ріллі в шлию себе він буде запрягати,
Але ніколи не дозволить забирати
Дітей своїх із школи.
Вони допитливі у нього,
У них прихований талант,
Коли ж візьмуть знання й крім того
Ще й переймуть життєвий гарт,
Тоді і проросте в них сила,
Якої ще не знав народ
І це буде для ворога могила,
А Україні прийде час для перемог.

Прийшли жнива,
Одна з найважчих це пора,
Робота вся
Лягала лиш на руки.
Через нестерпні в праці муки,
Жнива давали всім надію
На цілий рік.
Карпо носив снопи в засік,
Калина під копою
Малу Марію годувала
Й тихенько пісню їй співала,
Над ними тінню стало
— Колосся жита, що звисало.
Карпо з снопами зупинився,
На мить якусь він задивився
На материнське щастя, милу,
Усміхнену Калину
І серце огорнули почуття,

І відлягла від тіла втома.
Карпо завжди у полі, вдома
Калину шанував,
Перероблятись не давав,
Усе, що міг, на себе брав.
А по ночах
Від болю спини й рук,
Нестерпних мук
Не чуючи себе, стогнав.
Не спить Калина цілу ніч,
Над ним сльозу втирає,
Удосвіта запалить піч,
Карпо встає — вона співає,
Усмішкою його стрічає,
Погладить руку, поцілує
І був щасливий він завжди.
В повазі діти їх росли,
Так їм батьки несли
Той дух великої людини,
Який у них що-днини
Добром великим проростав.

Коли Марія вже заснула,
Калина серп взяла
І поспіхом пішла,
Вже ставши поруч із Карпом.
Вона своїм серпом
Стебельця жита підбирала,
А потім в жменю їх згортала
І клала ріжучи в снопи.
Так колосок за колоском
Вони у двох з Карпом
Все жали і складали,
За ними копи виростали
І шелестіла лиш стерня.

Коли Калина підвелася над житами,
Вона побачила, як навмання
Малими босими ногами,
Не "доторкаючись" землі,
Біг швидко Клим.
Як чорний дим,
Тривога поповзла у душу
І серце матері кричало,
Воно вже відчувало
Якесь велике горе.
Не зупиняючись, сповна,
З далека Клим Кричав: "Війна!
А тата забирають в військо скоро!"

Поля засіяло осінніми дощами,
Дороги грузли в болотах
І над Подільськими степами
Війни котився жах.
Жінки в роботі непосильній
Багато вдовами були,
У злиднях сироти росли.

Не спала дні і довгі ночі,
Від сліз втирала свої очі,
Калина, рук не покладала,
Хоч все зробити не встигала
І твердила, зціпивши зуби:
"Ми жити будем!"
Їй діти разом помагали,
Усі у досвіта вставали
І працювали як воли.
Але вже більшечкі пішли
Ще з вересня у школу,
Тому на допомогу
Надії вже ніякої нема,

Трохим таки залишив навчання,
Щоб з голоду не вмерли діти.
Вже стало серденько боліти,
Та мусить лиш вона їх всіх
Нагодувати й обігріти.
Всі сили свої покладала
І дальше посилала
Максима й Клима в школу,
Майбутнє їхнє рятувала,
Щоб не згасала
Іскра їх Божого таланту,
Щоб за чужу війну тирана-окупанта
Дитяча доля жертвою не стала.
Про це просив її Карпо,
Який листа із фронту надіслав,
В якому написав
Велику всім підтримку
І що вже може взимку
Повернеться до них.
Калина в Бога все молила,
Щоб обійшла Карпа могила,
Душею чистою стелила
Прохід важких доріг,
Щоб шлях його проліг
На рідний свій поріг.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

Сумна була земля
Тієї Білорусі,
Обірвані хати, спустошені поля,
Виднілися навкруг здалля
Ліси і болота...
Голодна, боса дітвора
Стояла повз доріг,

У їх батьків в очах
Кривавий смуток ліг.
Уже десяток днів
Карпо в шинелі брів
По цій землі
В погонах руського солдата,
Під прапором страшного супостата,
З орлом, що свої голови
І лапи розтягав,
Немов би мав
Він право на чужі народи
І не просив ніякої в них згоди,
А хижі кігті у їх тіло застромляв.
І Білорусії народ упав,
Як жертва повної руїни.
Та в образі Карпо вже мав
Народ своєї України,
Що разом з білорусами стогнав
В ярмі хижацького орла.
Оберігаючи святиню трону,
Який стояв на злиднях і кістках,
Так не підходила оця ворона,
Що значила орла,
Імперії Росії, як тирана,
Що завжди дикою була.
— Їй до лиця би підійшла
Голодного шакала морда.
На ці думки Карпо всміхнувся,
На прапор ще раз повернувся
І далі йшов по скривдженій землі.
Ліси старі навкруг лежали,
Їх колом обступали
Вязкі топнисті болота.

Траншея в нього була не проста,
Маскована дернистою травою,
А стіни скріплені лозою,
На стільки був сипучий цей пісок.
Всю ніч і день ішли дощі,
Осіння була прохолода,
Військові мокли як хлющі,
Не знали вже чи з'явиться нагода
Хоч душу обігріти,
Чекаючи, продовжували всі сидіти,
Бо кожний знав,
Що наступ "ворог" вже почав
І буде тут з години на годину.
Команда дана була всім
Ні на хвилину
Не покидати місць,
Де всі займали оборону.
Карпо переступав з ноги на ногу
І боляче терпів цю прохолоду,
Яка крізь нього проникала,
Але ще більше не терпів вологу,
Що тіло все собою огортала.
У кілька раз шинель важкою стала,
Обмотки враз
Холодною гадюкою всі ноги звили,
І ці малі краплиночки дощу
Всю міць військову розтопили.
Обнявши трилінійку,
Вдивлявся він у присмерки лісів
Крізь пасма цих дощів,
Що землю заливали.
В його уяві вже неслись
Подільські села з гарними хатами,
Потужні чорноземи
З житніми ланами,

Над ними хмарка пухом пронеслась,
Упав десь перепел у жито,
Яке морською хвилею пливло,
Воно заквітчене було
У колір диких маків.
Приклавши руку до чола,
Дивилася у степ Калина,
Вона ж немов билиночка була
І все його
Легеньким помахом руки манила.
І вовком враз його душа завила,
А на очах блищала вже сльоза.
Що робить там його сім'я,
Живе там як без нього?
І прошептав Калинине ім'я,
Шукаючи спасіння свого.
Рукою він відвів багнет
І кинув трилінійку по під ноги.
Пройшовши ці дороги,
Чому він зараз тут?
І в кого він збирається стріляти?
Лише для того не повинен він орати
І свою землю засівати,
Дітей, кохану залишати
І захищати тут своє ярмо,
Довічним щоб воно було
Для всіх підкорених народів?!
Заради цього кинув він сім'ю,
Прийшов у Білорусію святу
Її у крові поливати?!
А не прийшов щоб захищати
На поклик гордого народу,
Що в боротьбі шукає перемогу,
А разом з білорусами гниє
На цій украденій землі,

Де все імперія приймає за своє,
А діти їх малі
Удома з голоду вмирають.
Не дивлячись на те,
Вони тут захищають
Злодійські наміри великі
І ці закони дикі,
Щоб дальше всім ходити у ярмі.

Карпо наслухався вже тут
Про той великий гурт,
Що Ленін лиш тепер зібрав,
Більшовиками їх назвав,
Бо він давно чекав на пору цю,
Коли імперію усю
Почне розвал крушити,
Тоді вже Ленін зможе захопити
Це хитке кермо
І вже по новому воно закрутить
Й розпаду і розвалу не допустить,
А навпаки, ще доведе,
Що тільки те,
Що створено в Росії
Єдиний вірний шлях і всі надії
У цьому всі народи запозичать,
Панів, попів всіх знищать,
Бо шляху іншого нема.
Росія прикладом сама
Спроможна всім народам світу
Таку проводити освіту
І повести у рай
Земного щастя і багатства.
І хитрість ця Росію збереже
І всі народи приведе
Її у жертву.

В розмовах тих Карпо все відчував,
Що він на жаль не мав
Достатньої освіти,
Бо України не всі діти
Могли за партою сидіти в школі,
А босі й голі
Повинні були працювати,
Щоб сім'ям виживати.
Та й в школі не добра учили,
А лише царя хвалили,
І Бога все молили,
Щоб імператори щасливо жили.

На цих думках Карпо здригнувся,
Бо по траншеї вже почувся
Шум офіцерського плаща
І кроків гул.
Ще мить і він побачив що це був
Сєргєєв, їх поручник з роти.
Карпо вже струнко став навпроти,
Але поручник помахав,
Мовляв, не треба,
Промовивши, що є така потреба
Покликати сюди
Кількох солдат із роти,
Що тут сусідньою була.
Наказ Карпо цей виконав сповна
І знов стояв, де мав стояти,
А поряд з ним почав збирати
Поручник всіх простих солдат,
Щоб прочитати їм "Іскру".
І блудну ту мету
Що-дня нав'язував Карпові.
А з ним і Вдовін, капітан,
Що теж перебував у змові.

В своїй розмові
Весь час казав Карпові,
Щоб той до дому йшов
І там знайшов
Соц-демократів своїх,
Де нове військо вже формують
І швидко побудують
Соціалізм на Україні,
І що у Києві вже є
Готовий до роботи уряд в "тіні"
— Грушевський, Винниченко і Петлюра,
Що то не авантюра,
А вже сформована структура.
Ці прізвища той капітан
Так часто повторяв,
Що їх Карпо вже добре знав
І що вони, як Ленін у Росії
Заберуть владу тут на Україні,
А потім і по всьому світі
Революцію почнуть,
Коли таких людей і там знайдуть.
Тоді для всіх настане така доля
Коли і щастя буде і достаток й воля,
Але щоб швидше повалити ката,
Карпо повинен кинути цей фронт,
Підняти всіх, сусіда, друга, брата,
І в військо українське всім вступити,
Щоб разом бити
Усіх попів й панів.

ЧАСТИНА П'ЯТА

Четвертий рік
Карпо не був у дома,
Він солодко ступав

По рідній і святій землі
І господа благав,
Що вже послав хвилини ті,
В які він бачить рідну землю,
Вдихає поля широчінь
І серцем чує глибочінь
Святої рідної землі.
На скільки дорога вона,
Лише в розлуці пізнаєш сповна,
Тоді свідомістю сприймаєш,
Без неї і життя не маєш,
Живеш тільки тоді,
Коли по ній ступаєш.
Карпо спустився на коліна,
Душа у нього мліла,
Руками притулився до землі.
Як діти гладять ще малі,
Так він погладив по траві,
А потім приложив свої долоні
На сиві скроні
І це тепло землі до серця відчував.
Чим дальше йшов,
Тим крок твердішим все ставав,
А під ногами вже блищав
Мороз іскристої роси
— Грудневі дні пішли
Сімнадцятого року.
Багато днів блукав він по дорогах,
В думках до свого йшов порогу,
В старих вагонах прозябав,
І дощ, і вітер зустрічав
Його посеред поля,
Сьогодні ж досвіта щаслива доля,
Його до дому вже вела.
На своїй станції у Волочиську він зійшов

І не чекаючи світанку,
У темряві він кваплячись пішов.

На пагорбі стояв Карпо,
В долині озеро й село
Огорнуте в ранковій прохолоді,
Лиш чувся гуркіт на цегляному заводі,
Та із броварні дзвін фляшок
Розносився кругом.
Болоня все покрилося туманом,
І там, в долині яром
Немов би ковдрою укрилась,
Спокійна Тарнорудка,
Що поміж верби зачепилась
І спала ще у своїх берегах.
В селі, в окремих коминах
Клубочився густий ранковий дим
І разом з ним
Село почало просипатись.
Карпо ліворуч глянув,
Де в смутку цвинтар їх стояв
І тут згадав,
Як він на фронті зустрічав
Далекого сусіда свого,
Стійкого і сміливого такого,
Який тоді йому сказав,
Що батько років два як вмер
У муках й голоді він жив,
А потім тиф його скосив
І через рік за ним
Померла мати.
Чи то від туги, чи від мук
Пішла небога спочивати,
Весь вік привикла працювати,
Не покладати в праці непосильній рук.

Ступаючи по мерзлій вже траві
Він повернув на цвинтар,
Де появилися ряди нові.
Карпо ввійшов якраз туди,
Де поруч тут разом були
Могили двох батьків.
На протязі прожитих всіх років
Жили собі в любові,
Вони і тут разом обоє,
А на хрестах написано було
Їх прізвище, ім'я,
Що це сім'я,
Коли родилися й померли.
І туга душу огорнула,
Перед очима промайнула
Дорога їх життя.
Карпо згадав як ще дитиною малою
Водила мати за собою
Його в поля
І вже хлопчиною малим косив,
В'язав снопи, волами все возив,
А потім молотив.
І дика праця на той час
Дитинство все забрала,
І непосильною ставала
В його дитячі ті роки.
Лише добром у серці проростала
Ця ласка материнських рук,
Що гладили його,
Коли лежав замучений на лаві
І гоїв мозолі криваві.
Сувора ласка батька
Йому вселила в душу волю,
Нести важку селянську долю.

Втираючи сльозу шинельним рукавом
Карпо заплакав як дитина,
Здавалось, батькова могила
Не зможе тугу цю ввібрати
І вже не встане його мати
І як колись не приголубить,
Рукою не зітре сльозу
Солдатську, не дитячу,
Криваву цю, гарячу!

З горбка спускався у село,
Біля хреста підняв чоло,
У грудях все стиснуло,
Що стукіт серця чути було,
Любов до милої його несла,
В очах мить зустрічі пливла.
Карпо із вдячністю подумав:
"Що Ленін владу взяв
У Петербурзі, їх столиці
І військо все порозпускав,
І ось він вже ступав
Дорогою свого села!"
Не кваплячись, тремтячою рукою
Ворота скривлені відкрив,
І якось на подвір'я боляче ступив,
В безсиллі зупинився, став,
На землю торбу ту поклав,
Яка пройшла із ним боями,
Великими фронтами
І поглядом усе навколо розглядав.
На хаті стріха солом'яна почорніла,
Покрилася копицями із моху,
А на хліві здалля біліла
Маленька латка із нових сніпків,
Де сам колись хотів

Пригнилі поміняти.
Він завжди уявляв,
Як буде двері дому відчиняти,
А тут вони зовсім відчинені були
І чорна прірва заглядала в сіни,
Яку підкреслювали стіни
Своєю білизною.
І двері вже відчинені у хлів,
Карпо відразу зрозумів,
— Калина рано так ходила
І все робила,
Щоб з всім упоратись за день.
Не встиг через подвір'я перейти Карпо,
Як на порозі він побачив вже Калину,
В руках її було відро,
Де парувало тепле молоко.
Побачивши Карпа,
Пустила його з рук вона,
— Відро упало,
Струмком біленьким поплило
Йому до ніг.
І тут в хліві на той поріг,
Ніби підкошена, Калина сіла.
Вона вся побіліла
І мовити нічого не могла.
Карпо на свої дужі руки
З порогу підхопив Калину,
Немов оту билину
До себе ніжно пригорнув,
— Її він вірність враз відчув.

Весь день Карпо сидів на лаві,
По черзі на руках дітей тримав,
А старшим все розповідав,
Яка війна була,

Як ворог в них стріляв,
Як кров текла
Полями на фронтах,
Як у боях
Калічили людей.

Коли земля запахла вже весною,
Карпо заліз в роботу з головою,
Руками жадібно тягнувсь до плуга,
Які чотири роки зброю пронесли.
Але не встиг Карпо все поробити
— Його зумів нашвидку повалити
Страшний проклятий тиф.
Він марив дні і ночі,
Калина не закривши очі
Сиділа біля нього
І все робила лиш для того,
Щоб видужав Карпо й на ноги встав
І вдвох вони хворобу побороли.
Коли ж ходити він почав,
Тоді лиш тільки взнав,
Що в Києві при владі
Є вже Центральна Рада,
Що Україна військо своє має
І Леніну допомагає
Соціалізм у себе будувати.
І тут у пам'яті стають сповна
Відомі вже Карпові імена
Петлюри й Винниченка.
Коли ж закінчилась зима,
Пішли чутки, що сарана,
Яка цареві ще служила,
Полками на Москву пішла.
Та ці роздрібнені полки
Ніколи не могли

Найти державну ту опору,
Вони всі царськими були,
А цар не мав вже свого двору,
І втративши державну свою суть,
Його слова і дії вже нічого не несуть.
Тому всі набрані полки
Лиш покидьки були
Для тих державних справ.
А в той час Ленін вже зібрав
Мільйони війська свого
І не для того,
Щоб царські сили всі розбити,
А щоб надійно відновити
Імперії Російської кордони.
І як чума повзли ті ленінські загони,
Та головна мета була одна
— Забрати знову Україну,
Бо лиш вона
Прогодувати зможе цю нову країну,
Тому захоплення її — це головна мета!
І першим Харків впав,
Який вже Ленін називав
Столицею всієї України.
Маскуючи ідейно свої зміни
Імперія себе тим зберігала,
Під гаслом цим війною вже погнала
Усі українські полки,
Петлюрівцями — так їх називала,
Щоб для населення не українськими були
Й не мали нації в своєму змісті.
І розгромив не коронований той цар
Імперської Росії
Те українське військо й ті надії,
В яких жили й наївними були

По партії для Леніна брати:
Грушевський, Винниченко і Петлюра.

У Тарноруді, одної літньої неділі,
На тій поляні, в центрі у селі
Зібралися усі,
Діди, чоловіки і хлопці молоді,
Щоби послухати тих односельців,
Які були в Петлюрівських військах,
Тепер же розбрелися по домах.
Посеред кругу у військовому стояв
Сам Головко Тарас
І всім розповідав,
Як він у Києві стояв
В шеренгах нашого вже війська,
Що в сотні комендантській був,
Не те, що чув,
— Що дня поряд собою бачив
Усю Центральну Раду, наче,
Це друзі всі його були,
Які повірили і повели
Народ свій у ярмо тирана.
Фактично, це була забава
Наївності її керівників,
Де кожний з них хотів
Побути трохи у раю.
Дитячість ту просту
Було вже перетворено в мету:
Стару імперію морально оновити,
А на престолі посадити
Вже не царя,
Щоб назва лідера була новою,
Такою, що кличе за собою
Усі народи в рай.
І приховавши ту мораль

За золоті слова надії,
Хижак почав громити
Всі українські мрії
І Ленінська мета
У дії вже була,
Яка могла спасти життя
Російської імперії старої,
Лиш для якої
Ідею нову треба дати,
І всі повинні будувати
Щасливий рай,
А в назві зроблена заміна,
Де була "Малоросія",
Там пишуть вже "Радянська Україна".

Карпо прийшов до дому
І місця не находив,
Ніяк не міг повірити він тому,
Що діялось кругом.
Всю ніч не зміг заснути,
А думав все над тим,
Як таке може бути,
Що дика та Росія
Свій меч затуплений, старий,
Насильства і розбою
Зуміла замінити на новий.
Але страшнішим було те,
Ховаючи під маскою лице
Народи між собою
Посіяли велику смуту,
Й ростять ілюзію набуту
І душі черствіють в людей
— В свідомість влито їм отруту
Брудних, запутаних ідей!

І тут журба Карпа взяла,
Як складність та
Буде долатися його синами?
Яку позицію займуть
І як в життя підуть,
Хоч бруду у серцях їх не бувало.
Карпа найбільше турбувало,
Щоб залишилися вони людьми,
І вічно берегли
Велику шану до людей
І до високих тих ідей,
Що кликали у бій всіх здавна
І без вагань могли
Здолати хижого тирана.
Розумний і кмітливий Клим,
Душевний, обдарований Максим
Великі успіхи вже мають у навчанні,
У батька й матері в пошані
Ніколи їх не підведуть,
А за собою поведуть
Долати рабство і неволю,
І кривдити народну долю
Нікому більше не дадуть.

ЧАСТИНА ШОСТА

Червоне сонце впало за село,
Багряний обрій засвітило,
Карпо з Калиною у двох
Як голуб'ята, мило,
Вели розмову щиру
Під хатою на призбі.
Хрущі над вишнями гуділи
І зрідка зорі мерехтіли
На темній вже блакиті,

А місяць щедро розсипав проміння,
Немов би в золоті було усе подвір'я.
Ішов вже тридцять п'ятий рік.
І ще торік
Карпо з Калиною лишились без землі,
Їх поле у колгосп забрали,
Лиш біля хати вони мали
Город і невеличкий їх садок.
Хоч хата досить вже стара,
Та все-таки своя.
Ходили разом на роботу
І було мало в них турботи,
Не стало більше хвилювати,
Що треба в полі жито жати,
Чи там його возити,
Чи може молотити,
А так собі пішов на день,
Відбув той трудодень,
Зробив якусь роботу,
Яку дадуть,
За неї трудодень запишуть,
Аж коли рік мине,
Ті дні до купи всі складуть
І вже заплатять за усе
Зерном по пару жмень
За кожний трудодень.
Бувало так, десятків кілька кілограм
За всю роботу в рік платили.
З весни садили
Маленький свій город,
А восени збирали.
Всю зиму спочивали,
Лише у день
В колгосп ходили
За мізер той робили.

Синів батьки вже поженили
І дочки заміж вийшли всі.
Хвалитись було нічим,
Хоч Клим велику школу кінчив,
На цілий весь район
Став перший агроном.
За здібності перед селом
Трохима взяли головою
Колгоспу їхнього села.
І більшовицька партія уся
На нього вже надію покладала,
В свої ряди прийняла
— Його руками будувала
Соціалізму рай.
Трохим і серцем, і душею
Віддався справі вкрай
І вже за цю ідею
Він голову б віддав.
З своєї хати
Ікони всі повикидав,
На стінах почіпляв
Портрети Сталіна-грузина,
Якому партія робила
Святий уклін,
Тому, що він
Тиран був на престолі
Імперії старої
З години тої,
Як Ленін той помер,
Що спас імперію Росії,
А всіх народів мрії і надії
На волю — задушивши вбили,
Поклавши до глибокої могили.

Карпо вже кілька раз
Хотів з Трохимом говорити
І хоч якось його змінити,
Щоб міг любити
Він своїх людей,
Щоб в їх душі від тих ідей
Він не труїв їх почуття святі.
Але Трохим прохання ті
Відразу відкидав,
Бо був захоплений до краю
У будівництві того раю,
І на людей вже не зважав.
А через рік
Карпо у ліжку зліг
Від болю у душі,
Який йому вчинив
Його Трохим,
Той самий син,
Що вірно так служив
Обновленій імперії Росії.
Саме Трохим провів роботу,
Щоб до відправи, ще в суботу
Всі храми, що народ поставив
Закрити на замок,
Бо хтось з Москви направив
Такий наказ:
Що церква, синагога і костел весь час
Були розсадником
Ворожого Москві націоналізму,
Що шкодили вони соціалізму
І розквіту його,
Тому як ворога свого
Москва заставить вмерти,
З лиця землі все стерти,
А то українці, поляки і євреї

Не вірять у новітні ці ідеї,
А свого Бога стережуть.

І тут Карпа Трохим,
А разом з ним
Ще кілька чоловік
Прийнялися Москві служити,
Святині ці ломити,
Які роками будував народ.

Коли Карпо про це як взнав,
Нічого не сказав,
Бо зайвими були слова,
А сам пішов туди,
Де церква в них була.
Брів берегом навскісь
І смуток в очі вліз,
Навгад ногами він ступав,
Перечіплявся, ледь не впав,
Бо стежки він не бачив.
Він добре знав,
Що звідси можна
Своєї церкви бачити хрести
І промовляючи що-разу
"Господи прости!",
Між вербами весь простір розглядав,
А верби гіллям всім кивали
І щиро відкривали
Небесну лиш блакить.
Карпо завмер на мить,
Але на обрії села
Ніяк він церкви не знаходив.
Він дихати не міг,
І вже не йшов, а біг.
Коли ж майдан проліг

Йому перед очима,
Де церква їх була,
То там уся вона
Була в руїнах!
В болоті хрест лежав,
А куполи були побиті,
Слізьми жінок від горя вмиті.
Стояла лиш одна стіна,
На ній мальована була
Їх Матір Божа,
Яка до неба руки підвела!
Карпо її з дитинства знав,
Коли у церкві з матір'ю стояв
Дитиною малою.
До неї, Матері Святої
Він вперше хрест поклав
Собі на груди,
А всі дорослі люди
Шукали в Ній своє спасіння,
Та відчували Господа благословіння
І це добра насіння
Росло у їх серцях!
З Калиною Карпо
До неї йшли у юні роки
І Матір Божа їхні кроки
Любов'ю простеляла,
У душі вірність їм вселяла,
Кохання їх благословляла.
Під нею тут з Калиною вінчався,
На віки присягався,
— І все оце святе
Зруйноване їх рідним сином!

Карпо понурий йшов назад
Не бачачи дороги,

А його ноги
Свинцевими були,
Схиливши голову своєї сивини,
У грудях біль
Кривавими сльозами клекотіла,
Душа його
У серці непорушно мліла.
Переступивши свій поріг
Карпо відразу зліг.
Лице зробилося блідим,
В очах блищало забуття,
Немов немає перед ним
Ніякого життя.
Почувши це,
Прийшли сини.
Через поріг ступив у хату Клим,
А вже за ним
Принижено і боязко ішов Трохим,
Лише Максим
У Києві ще вчився.
Карпо у стелю все дивився
І ніби їх не помічав,
На привітання не сказав
Ніякого їм слова,
А повернувся до стіни.
Розгублені сини
Оба стояли серед хати,
А в батька у ногах
Зажурено сиділа їхня мати,
До них ніколи не ступав до хати
Важкого смутку плин.
І в розпачі вже Клим
Трохимові сказав:
"Хто право дав,
Щоб ти поганцю руйнував

Культуру нашого народу
І батька серце ранив?!
Заради того зброду
Ти Батьківщину зрадив!"
Трохим, переступаючи з ноги на ногу,
Як впійманий в кошарі вовк
Із бідним виглядом замовк,
А потім огризатися почав
— По вовчому сказав:
"Соціалізму ера наступила,
І щоб його майбутнє будувати,
Потрібно все минуле руйнувати,
Що на дорозі в нас стоїть
Усе старе, віджиле,
Лиш комунізм — єдиний,
Для всіх одну культуру побудує,
Марксизм усі народи завоює,
Росія їх усіх з'єднає
Під Ленінським крилом,
А зараз править тим кермом
Наш батько Сталін,
Який до перемог веде
Всесвітнього завоювання революцій
І вже ніхто, ніколи і ніде
Не зможе хід той зупинити,
Росії сила буде жити,
Тому вона лиш поведе
Усі народи світу
У вічний рай,
А тому кожний край
Її повинен шанувати
І долю їй свою вручати".

Карпо від слів тих застогнав,
І серце зойкнуло в Калини,

А Клим ужалений стояв,
Ніби його батьків облили
Бруднішим брудом на Землі,
Немов його дідів могили
Тим брудом засмітили,
Злодійську руку занесли,
Щоб знищити хрести,
Під ними де діди спочили,
В їх дітях душу всю убити,
І вічними рабами поробити,
Без пам'яті і честі,
А бидлом в лесті
Покірно сатані служити.
Весь сполотнілий Клим
Крізь зуби процідив:
"Ти хочеш знишити руками
Ту істину життя,
Достойність кожної людини,
Її душевні почуття?
Так само тіло і душа
Народжені своїм народом,
Тому ти з своїм збродом
Людське у людях хочеш вбити,
Що означає — більш не жити
Людині на землі?!
Хто право дав вам нищити людину,
Своєї нації святі перлини?
Ніхто ж не вимагає,
Щоб боронив ти свій народ,
Буває безліч у житі незгод,
Та кожного нас чесність заставляє
На захист стати хоч своїх батьків,
Але ти став на бік катів
І батька рідного ти серце ранив,

Щоб кат тебе не ганив, а хвалив,
Що добре ти йому служив".

Карпо всю ніч у сутінках лежав
І не стогнав, хоча душа боліла,
У пам'яті його жевріла
Ота свята надія,
Що чув у Климових словах.
І біль гасила його мрія,
Яку в житті досяг,
Що дав він людям Клима.
Та Клим вночі не спав,
А друга він свого підняв,
З руїн достали дзвона,
Щоби для церкви зберегти,
Його рішили віднести
На Святу гору над селом,
І там тихенько закопали.
Ще в давнину колись між терном
Ікону чудотворну тут знайшли
— Ісуса Милосердного з землі підняли
І Храм із дерева тут возвели.
З тих пір ікона ця село оберігала,
Всіх зцілювала, лікувала,
Ішли паломники до неї із усіх усюд,
Весь немічний і хворий люд
Ділився болем, прикладався,
А потім йшов до озера
І в ньому окунався, і очищався
Як від хвороб,
Так й від брудних думок.
Ніколи, ні одна душа
У цьому озері не потонула,
А формою воно через віки набуло
Стопи Ісуса із гвіздком на ній.

З далека глянеш — як гвіздок
Оцей маленький острівок,
Де лебеді гніздяться рік за роком,
А восени вже молодим новим потоком
Летять в далекі ті краї
Й несуть цю вість по всій землі.
Ікони тої вже в селі нема,
Бо знищити її прийшла чума
— Кривава сатана червоного розбою,
Вмиваючись людською кров’ю,
Безжально душі людям спопеляла.
Тому ікону через Збруч забрала
Громада з Польщі християн
І повернути обіцяла,
Як тільки відновиться Храм.

В неділю вранці Карпо встав
Бо завжди, звичку мав
Босоніж входити на росяне подвір'я,
На небі згасло вже сузір'я,
Хоч свіжість віяла нічна
— Була це ранішня пора.
Лише ступив він кілька кроків,
Як фіртка скрипнула за ним,
А разом з тим
Почув стурбованість Юстини,
Що вийшла заміж за Устима.
Давно вона його дружина,
У них вже син родився
Іще коли Максим не вчився,
А зараз Тарасові, внуку їх
Минав вже п'ятий рік,
Якого так вони з Калиною любили
І завжди говорили,
Що із онука виросте сміливий чоловік.

Юстина поспіхом так розповіла,
Здійснилась їхня віра
— Їх батько повернувсь з Сибіру,
Де заслання відбув покірно
За те, що мав коня і хлів,
Тоді його зачислили до куркулів.
Карпо з Калиною святково одяглися,
Неділя все-таки була свята,
Гостинців взяли і вина,
Та й до сватів пішли,
Що на сусідній вулиці жили.
Ішов Карпо й ніяк не міг збагнути,
Чому повинні бути
Якісь там куркулі,
Що мали шмат ріллі, коня, корову,
Стодолу і комору,
Вони ж за вік багатими не стали,
Хоч чесно й важко працювали,
А зараз всі їх прозивали
Якимись куркулями,
Та класовими ворогами.
І треба ж видумать таке,
Щоб всіх людей на класи поділити,
Лише, щоб їм не дати жити
У власній праці на Землі!
А хто в цей клас попав,
Дорослі і малі,
— Русак усіх погнав
На каторгу в Сибір.
З Москви на низ спускали директиви,
Щоб їх прислужники ловили
Усяких куркулів
І хоч би як хто не хотів,
То вже "Трохими" зроблять все,
Щоб їх лице

Для партії було чистішим,
З завзяттям із палким
Знайдуть тих куркулів
І всіх класують доти,
Аж вже до-поки
Не наберуть на кількість ту,
В залежності яку,
Пришлють з Москви у директиві.
Коли взяли усіх
Хто мав коня,
Тоді вже брали тих,
Хто мав корову.
Коли і тих повивозили,
Тоді на класи вже ділили
Хто мав нові штани,
А потім, якщо мав
Аж дві сорочки,
Хоч вік свій чорно працювали
І хліб Росії постачали,
Від голоду їм руки напухали,
Батьки і діти в злиднях помирали
У непосильному ярмі.
Карпо в собі із болем кмітував,
Що влада робить злочин дикий,
Жорстокий і великий
Проводячи процес
Заради тих ідей,
Що знищує людей,
Які до праці схильні,
Розумні і вродливі,
А владу вже ввіряє тим,
Яким і є його Трохим,
Що бруд серед людей розводять.
І більшовицький цей режим
Не зупиняється ні перед чим,

Що би у людях людяність убити
І ними замінити
На виродків людських.
Карпо з полегшенням подумав
— Імперію тим не спасеш,
А неминуче принесеш
Її законну смерть.

Зайшли у хату, привітались,
Перехрестились до святих
І сваха, тиха жінка,
Чекаючи на них
Накрила стіл уже в світлиці,
Їх запросила сісти
І вибачаючись, що змушена побігти
На пасіку покликати старого,
За стіл, до свата дорогого.
І ось зайшов сам Яків з медом
З яким Карпо
Коли не були ще сватами,
Місили Білорусії багно
В осінні зливи,
У рукопашний бій разом ходили.
Смерть їм сміялася у вічі,
Але вони усе ділили,
Тоді ставало легше в двічі
І віра вберегла життя
Наперекір усім смертям.
За роки ці важкі,
Коли Карпо його не бачив,
Він значно постарів,
З лиця змарнів,
Запались очі десь в чоло,
Волосся біле все було,
А постать до землі хилилась.

По братськи обнялися
І Яків тут пустив сльозу,
І душі знову їх сплелися,
Як в білоруську ту сльоту,
Яку в боях на крові замісили,
І вижили, хоч їх косило
Свинцем і голодом, і тифом.
— Російської імперії чума
Здоров'я випила до дна!

Свати обоє посадили
Калину і Карпа за стіл
І чарку кожному налили,
А потім довго говорили,
Чи будуть мати урожай картоплі
І як збиратимуть коноплі,
Згадали про своїх дітей,
Та говорили про людей,
Що гинули на каторгах безвинно.
Пригасла жвава їх розмова
І знову туга чорна
Покрила їм серця.
Усі замовкли на хвилину,
Поглянув Яків на Карпа,
А потім на Калину
І з важкістю душі зітхнув,
Рукою чарку огорнув
І з сумом вже повів свою розмову:
"Мене забрали серед ночі
І повезли в район,
А там побачив все на власні очі,
Не вірилось, що то не сон,
— Людей усіх сортують,
У камери розводять і катують,
Це називається, вони будують

Соціалізму рай.
Мене у першу чергу запитали,
Чи мав коня, а чи кобилу
І хто розчісував їй гриву,
А потім записали
Що я куркуль і ще сказали,
Коли б у мене ще була корова,
Чи свиня,
Тоді б уся сім'я
В катівнях їх згнила,
А так один я маю кару відбувати,
За що, до нині я не знаю, свате!
Від самої Москви аж до Уралу
Ми землю міряли ногами,
Нас підганяли батогами,
Багнетами у боки нам штрихали
І з люттю промовляли,
Що контра ми і куркулі.
Там рік були ми під землею,
Руду копали і возили
І так, під нею
Знаходили свої могили,
Безвинні, стомлені брати,
Росії дикої раби.
А я хоч кров'ю харкати почав,
Але мовчав,
Що би думок моїх не знали,
Бо там таких вбивали
За те, що саботують,
Зумисно не будують
Соціалізму рай.
По цілих ночах я стогнав,
А ранком вже мені сказав
Їх наглядач
Піти у новий гурт "ледач",

Який повезли до Сибіру,
Де мили золото, з піском породу сіру.
Там каторгу поніс два роки,
А потім занедужав трохи,
Тоді зовсім упав.
Коли тягли мене вже у могилу,
Орисі брат мене впізнав
І попросив віднести тіло в бік, в долину.
Він каторгу там відбував,
За те, що мав
Корову і кобилу.
Коли засипали могилу,
То він мене забрав,
Заніс, а потім вже поклав
На свої нари.
Пізніше я все взнав,
Що він за мене догори
Кудись папір писав,
Був грамотний і дуже вже розумний,
— Я ж розписатися не вмів.
Коли на допиті мені папір давали,
То замість слів
Хрести одні стояли.
Так брат Орисі мене спас,
Хоча здоров'ям я весь згас,
Та радий, що помру удома
На своїй землі.
І не шкода тепер мені,
Що смерть швидку зустріну,
А шкода, так мені,
Що сина нашого Степана
Юнцем погнали із села
Лише за те,
Що моя доля каторжна була.
І він як песеня

По світу бродить,
Недавно написав що робить
Якусь роботу на заводі
У Златоусті на Уралі.
Зате великі далі
По службі відкриває наш Захар,
Уся душа його лежить до них,
Вже в партію вступити встиг
І сам вивозить куркулів,
Бо так хотів,
Щоб кожний хлів
В селі вже був колгоспним.
Він вірний бригадир
І ваш Трохим
Для нього друг великий!"
І Яків змовк
І всі мовчали тихо,
Зворушене їх лихо
Гадюкою в душі повзло,
Згасивши зустрічі їх радість.

Ішов Карпо додому
З великим смутком на душі,
Перед очима знову й знову
Росли страхіття всі,
Що змушений терпіти їхній рід.

У той же тридцять сьомий рік
У листопаді, восени
Закінчив Яків свій короткий вік,
Який в житті не бачив втіх,
А горбився на всіх
Тих імператорів Росії,
Що Україну їх душили
І множили могили

Її синам.
Коли труна стояла серед хати
І мертвий Яків в ній лежав,
Карпо похнюпившись, стояв
Серед великої родини.
Рука маленької дитини
Ласкала дідові холодні руки,
Що працю в каторзі перенесли
І щоб оці ось внуки
В майбутньому щасливими були.
— Це їх із Яковом Тарас,
Що мав шість років лиш від роду
І вже стояв він серед роду
Біля цієї ось труни,
Що забирала діда навіки.

Якось, на другий рік, весною,
Коли ще сонце не зійшло,
Великі відра взявши із собою
Карпо по воду йшов,
Навкруг все дихало весною,
Та під ногами слизько
Й мокро ще було.
Туман криницю огорнув
І застелив усю дорогу,
Та в сутінках Карпо почув
Якусь придушену і кволу
У плачі молодицю.
Поставив відра на криницю
І тут відразу він впізнав,
Була дружина це Трохима.
Вона, побачивши Карпа
У розпачі заголосила,
Припала свекрові на груди
І волю дала вже сльозам,

А потім вже крізь зуби
Родила звук страшним словам:
"В ночі арештували нашого Трохима!
Йому кайдани нап'яли і повели
У загратовану машину,
Та по селу взяли
Ще не одну людину,
Які їм вірними були.
Я бачила як Якова, Захарка теж забрали ,
Їх били і тручали,
Страшні казали в слід слова,
Коли за ними гратні двері зачиняли
І повезли всіх до району
З клеймом вже "ворога народу".

Карпові ноги підкосило,
Поворухнутися не міг,
У душу чорний смуток ліг,
У голові, як молотами било.
Останні дні з тривогою лягав,
Бо ось вже рік,
Як кожний місяць в ніч
З села їх забирав
Кривавий цей хижак
По дві, або по три людини
І без ніякої причини,
А цього разу взяв аж п'ять
Під цим же приводом страшним
Якогось "ворога народу".
І став вже зараз ним,
Їм вірний до кінця, його Трохим.

А через день
Карпо з Калиною між натовпом людей
Протислись до дверей,

Які катівню закривали,
"Державною безпекою" її тут називали,
Вони ж охороняли
Імперії страшну і чорну силу.
Ніхто не слухав їх і не пустили
Вже навіть близько до дверей,
І з вузликом харчів й речей
Поміж будинками розгублені ходили,
Де люди перелякані бродили
По вулицях сумних.
Здалека лиш дивилися у двір,
Де хижий звір
Ховав і катував
Безвинних їх синів.
Там дротом все обплетене було,
В кутках стояло кулеметника гніздо,
З якого дуло смерті виглядало,
На вулицю лиш долітало
Потужне гавкання служивого їх пса.
Коли вже сонце взялося згасати
І тіні довгі вулицю покрили,
По гучномовцю наказали,
Щоб люди всіх дітей забрали
І вулиці щоб вільними були.

Дорогами, стежками і ланами,
Схилившись в сумі люди йшли,
То на руках несли, а то вели
Малих дітей,
Що житимуть поміж людей
З клеймом синів і дочок
Убитих "ворогів народу",
Яким ніде не буде ходу,
Аж поки Сталін не помре.
А зараз люди кару цю терпіли,

Ніхто не знав за що,
У муках й крові всі кипіли,
Життя і смерть ділили за одно.

Карпо з Калиною весну і літо проходили,
По під в'язниці вже стежки зробили,
Але їх плач ніхто і чути не хотів,
Бо кожний у душі таїв
Страшний той жах
— Ніхто не знав, чи його прах
У жертву теж не ляже,
Якщо покаже
Своє їм співчуття.

В цей же час Трохим
Між смертю і життям
В Проскурові лишався у катівні,
А серед літа в липні
Забравши з ліжка із самого ранку,
— Таємно вивезли Захарка
У Кам'янець в старі фортеці.
Людей вже стільки навезли,
Що всі вони
Далеко не вміщались у в'язниці,
Під них забрали там дзвіниці,
І всі церкви,
Всі піонерські табори,
А "ворогів" тих все везли й везли.

Уже осінній день стояв,
Трохим скалічений лежав,
Увесь скривавлений,
Не відчуваючи вже болю
У камері нелюдського розбою.
Він ледь стогнав

Й дивився над собою,
На це віконечко мале,
Яке усе було обковане дугою,
Немов гадюкою стальною
Закуте в грати.
За ними там на волі
Росли як сестри, дві тополі.
Проміння сонця кволі
На вітрі їх листки полощуть,
Що жовтими були,
Здалось Трохиму, вони хочуть
Забрати їх туди,
Де простір і життя.
Журливо всі гілки
То нахилялися у грати,
То відбігали геть,
Не зупиняючись кивати,
А він з напруженням дивився ледь
І морщився від болю.
В скаліченім до краю тілі
Жевріло ще життя,
Але не було сили вже терпіти ту сваволю,
Його лишали вже останні відчуття.
Із допиту його недавно знову привели
І кинули сюди,
Але на цей раз пам'яті не втратив,
Його чомусь не катували
І рук вже не ламали,
Під нігті голок вже не пхали.
А за столом сидів лиш комісар
Із зіркою на рукаві,
Трохимові кивнув він на стільці,
Що перед ним стояли,
Але побитий весь сидіти він не міг,
А міг лише лежати,

Тому він залишився так стояти,
Біля стола.
Свідомість в нього думка пройняла,
Не може в муках він страждати,
Їх краще смертю обірвати
І зараз комісару розповість,
Що у душі весь вік він носить злість
Й ненавидить Росію,
Що здійснював він свою мрію
Її могутність підірвати,
Що він їй ворог є,
Тоді негайно обірве
Свої нестерпні муки.
Але про все оце,
Хто факти дасть їм в руки?
Ніхто так вірно не служив цій владі,
Хоч все Поділля обійди,
Тому ніхто не заздрить його "зраді",
Хоч ти умри!
І не знаходив він шляхів умерти,
І катування він терпіти вже не міг!
Коли ж собі на сміх
Попав сюди за грати,
Тоді себе він став картати,
Що сам давав він згоду
Хапати "ворогів народу",
Які, як думав він, сиділи всюди,
І вже були не люди,
А лиш радянські вороги.
Коли і він попав сюди,
Тоді лиш істину він зрозумів,
Якої більше вже нікому не розкаже,
Що через нелюдів-катів,
Мільйони тут людей поляже,
Які вини найменшої не мали.

Але той комісар-гнобитель
Не думав допиту робити,
Він пальцем на папір вказав
І сухо зачитав,
Що ворог він народу,
Тому йому немає більше ходу
Туди, назад у світ.
З-за столу кат той різко встав,
Трохиму олівця подав і наказав,
Щоб він на аркуші вказав
Кого він знає з ворогів,
Що ходять ще на волі.
Трохим від люті весь вскипів
І в бік йому зробив плювок.

Лежачи весь в крові на камерній землі,
В останнє він кресав іскру своїх думок,
Відкинув згадки всі сумні,
Згадав, коли дитиною ходив в садок
Весняної пори,
Хрущі тоді в садку гули
І вишні сипали на нього цвіту пелюстки,
А потім мати підійшла,
В лице його поцілувала, обійняла,
Та в хату повела.
Ці поцілунки на щоці вогнем пекли,
Він руку протягнув туди,
Лице він пальцями погладив,
Які погрузли в липкість зла.
Із жахом руку він відвів,
Між пальцями повзла
Густа і чорна кров,
Яка вернула знов
Його думки в реальний світ.
По коридору кроки він почув,

А потім захрипів засув
В залізі кованих дверей.
Йому слова наказу довели
Й військових двоє повели
Штовхаючи у спину,
Спочатку двором,
Потім в підземелля.
Ішов Трохим широким коридором,
А камери були ліворуч і праворуч.
Ті, що праворуч
— Великими й високими були,
А ті, ліворуч
— У ріст людей,
Але не було в них дверей.
Зрівнявшись з кліткою такою,
Побачив він, як тут стіною,
Де місце було дверям,
— Прохід цей швидко мурували,
А в камері стояли
Впритул набиті люди.
Трохим відразу зрозумів,
Коли ці двері замурують,
Тоді цим людям будуть
Отруйний газ пускати
І вічним сном всі будуть спати.
Ще трохи він пройшов
І там побачив,
Що в камері у цій
Лежали людські трупи
Поскладані у штабелі до купи,
Від низу і до стелі, здуті,
Що місця вільного там не було.
Трохиму наказали ті кати
В таку сусідню камеру ввійти.
Лиш кілька кроків він ступив

І перед ним,
У камері великій,
Вже кілька трупів на землі лежало,
А серед них чиєсь лице
Скривавлене зівало,
У крові рот то відкривало,
Потім закривало,
Свинець гарячий всю потилицю пропік.
Трохим здригнувся, похитнувся в бік,
А потім вже покірно впав
На того, що зівав
Скривавленим обличчям!

У середині шістдесятих років,
Коли від кров'яних потоків
Цей кат вже руки омивав,
На своїх з'їздах рішення приймав,
Що це були розстріляні невинні люди,
Тоді в Проскурові
Був спалах гніву всюди,
З Поділля всього з'їхалися люди,
Бо камери із трупами знайшли,
Людей, які безвинно полягли
Від рук червоного тирана
І людська рана
В душі великим гнівом запекла!
Будуючи новий універмаг,
Глибокий рів розривши на фундамент
Великим тракторним ковшем
В один момент
Розкрилась камера одна,
Яка уся була
Заповнена тим мертвим людом
— Їх було повно всюди.
Людей тих потім розкопали,

Але чомусь не дали
Як і годиться поховати їх синам.
Все міліцейством оточили
І територію оббили
Високим з дощок парканом,
А потім ночами возили
У Вінницю на фосфорний завод,
Щоб ні єдиної могили
Не міг возвести їм народ,
Бо стане пам'яттю страшною
І ката видасть з головою,
Покаже всім його хижацький дух,
Йому ж потрібний рух
У напрямку покори,
До гидкої потвори.

ЧАСТИНА СЬОМА

Гайвороння падало на сніг,
Що до землі щільніше вже приліг
І якось різко потемнів.
За кілька днів
— Віщулася відлига.
Хурделиці усі вже відмели,
Лютневі дні останні йшли,
Який збирав потуги всі зими,
Щоб мали силу ріки і струмки
Весняного потоку.
Кінчалася зима тривожного
Вже сорок першого важкого року.
Карпо у ці дні трохи занедужав,
Бо кілька днів тому
Носив він на гору
З зерном мішки керівнику колгоспу
І переніс тон п'ять мішків,

І добре впрів
Де протяги гуляли,
Бо у корівнику завжди
Там двері вибивали
І не вставляли,
Щоб добре було красти пашу,
Хоча за цим дивились ястрибки.
Давним давно повибиті шибки
— Колгосп колгоспом завжди залишався.
Горіла голова,
Як дзвін вона гула
І наче жару хто насипав в груди,
Він біль терпів зціпивши зуби,
Перед очима мерехтів весь світ.
Карпо поволі вийшов з хати,
Окраєць хліба не забув із столу взяти
І в хлів пішов, щоб коровині дати,
Бо ласку так його любила
І відчуваючи що зляже з болем цим,
Хотів, щоб ця худоба мила
В останнє попрощалася із ним.
Про стан свій не казав Калині,
Щоб не журити очі милі,
Але вона давно все знала
Що діялось із ним, але в собі тримала.
Сніг не скрипів у нього під ногами,
Можливо він не чув,
Бо цьвйогкало у вухах батогами,
А в голові все дзвін той був.
Ніяк не слухалися ноги
Він ледь їх волочив,
Здались високими пороги,
Які вже не переступив,
А нахилився до ноги,
Її руками обхопив

— Хотів піднести догори,
Але перед очима все покрив
Той біль, як чорна билина,
Яким дзвеніла голова.
Через поріг
Карпо не впав,
А вповз і ліг
Глибоко непритомний.

Йшли перші березневі дні,
Шибки маленькі всі
Старої і низької хати
Переставало покривати
Морозяним сніжком.
Весняне сонце стало прогрівати
Стару хатину вже своїм теплом.
Втиснувшись в хату через вікна
Проміння сипалось в пітьмі,
А то повзло вже по стіні
Стираючи думки сумні,
Малюючи весняні зорі
І паростки життя ще кволі
Вселяли дух весни,
Яким повинно все рости.
Карпо із стелі не спускав очей
Не мовив вже речей,
Лежав навзнак він мовчки в ліжку,
Обличчя жовте наче свічка,
Лише в очах іскрилося життя.
А дочки поралися з матір'ю в хатині,
Сини сиділи тут на скрині,
Із батька не спускаючи очей.
Клим тільки що з району
Відправив лікаря до дому,
Якого так просив,

Щоб батька оживив
І повернув слабого до життя,
Але прощаючись, він Климові сказав,
З такого стану вже немає вороття.
Максим закінчив інститут
І не далеко тут
В сусідньому районі
Він лікар головний.

Терплячи біль важкий
Карпо не мав від цього більшої вже втіхи,
Не міг він не радіти,
Що лікарем його був син,
А його Клим
Вже разом з тим
Був агроном в районі
Знаний і відомий,
Тому усі хліби, поля і коні
Були в його руках.
Приїзд їх звеселив Карпа.
Вони оба
Весь день сиділи біля батька.
Коли вже сонце впало за жита
Й настала та пора,
Як сутінки повзуть у свою
Нічну і тиху темноту,
В хвилину ту
Карпо дивився на Калину,
Її очима кликав мило.
Вона до нього підійшла,
Сльозу утерла крадькома,
Щоб смутку тим не принесла
І з ласкою в очах за руку взяла,
Губами притулилась,
До нього ніжно нахилилась

До жовтої холодної щоки
І всім чуттям своїм відчула,
Що це вже була
Остання мить його життя!
Ховаючись у забуття,
Карпо здихнув: "Калино!"
Таким його останній подих був
І він уже не чув,
Коли Калина билася йому на грудях,
Вмиваючи його сльозами,
Коли вона жіночими і милими руками
Хотіла смерть від нього заступити,
Коли у мертве тіло вже Карпа
Хотіла те життя
Своє йому вселити!

Роз'їхались зажурені сини
І дочки розійшлися по домах,
Сидить Калина вже сама
І згадує усе життя,
Яке у двох з Карпом прожили.
Своїм коханням завжди дорожили,
Як і самим життям,
Вони його єдиним подихом прожили
І пронесли аж до могили,
В коханні цім дітей ростили
І в праці муки пережили.
Щаслива це була сім'я,
Тому її ім'я
В селі вже замінили
І в "Карпусиху" охрестили,
На стільки рідною була
Для свого милого Карпа.

Вже двадцять другий день
Червневий йшов,
Максим сьогодні не пішов
В лікарню на роботу,
Бо у неділю без турботи
Не поспішав вставати,
А лежачи чекав,
Поки буде ще спати
Його дочка Дарина,
Яка молодшою була від сина
На років шість.
Максим у вихідні
Любив дочку трохрічну брати
І Теплі ноженята цілувати,
Та ставити собі на груди
І підкидати догори,
І щоб завжди
Вона щасливою була
Й здійснилася його мета,
Бо дочку бачив він пілотом.
Максим хотів щоби його сім'я
І українське їх ім'я
У похвальбах було не нижче,
Тому дочка літатиме
За всіх ще вище.
А син Тарас мав особливу вдачу,
Він так Максима дивував
І той не знав,
Чим все це пояснити
І що казати, і робити,
Коли настільки незвичайним він ставав,
Талант у нього проростав.

Недільний ранок зіпсував
Дзвінок по телефону,

Який його зобов'язав
З'явитись до району.
Зібрався і пішов,
Але він не дійшов, вернувся.
Коли у хату він ввійшов,
Дружині не всміхнувся,
А був як хмара чорна
У клопоті важкім.
Дружина зрозуміла,
Відбулася якась велика зміна
У їхньому житті.
Вона стояла як німа,
Від страху зникли всі слова.
Максим ступив посеред хати
І мовив: "Почалась війна!"
І ті слова
Здалися пострілом гармати.
В цей день
Німеччина напала на Росію,
Два хижаки плекали ту надію,
Як би для себе підкорити світ.
Коли була для них обох пожива,
То ще її ділили,
Коли вже між собою
Польщу розтягли і розорили,
І щирими сусідами були,
Вони оба ішли вже по одній дорозі
І не були у змозі
У мирі жити,
Або одне одному
Ту дорогу уступити
— Хижак один повинен жити!
Така хижацька є природа,
Де є розбій — не має згоди!

Максимові з райкому передали,
Щоб він сьогодні йшов у військкомат,
Його негайно відправляли
Лікарем в військовий штат
Спецокругу у Київ.

З полудня сонце вже спускалось,
З шибок проміння відбивалось
І гасло в зелені садка.
Біля дверей стояла тінь густа
Від величезного горіха.
Під ним Максим сидів на лаві
В оточенні сім'ї
І пестив кучери доньки смагляві,
І очі вже його сумні
Дивилися на сина,
Що поряд з ним сидів,
А потім вже провів
Йому по голові
Тремтячою рукою;
Вкриваючи лице сльозою,
Дружина плакала за тим,
Що більше не зустрінеться із ним.
Максим підвівся з лави,
Немов би то йому хто серце обірвав,
Передчуття в душі казали,
Що він в останнє тут стояв.
Дружину і дітей поцілував,
Від себе з болем відривав
І швидко вийшов у подвір'я,
Там хутко в бричку сів
І коні рушили в перед,
На повороті обернувся,
Дружина й малюки дивилися у слід,
В душі до себе усміхнувся,

А потім зблід
І зник за горбом його слід.

На третій день
Максим до Києва прибув
І тут відчув
Військовий рух великий
У паніці і безпорядку
У день побачив авіаатаку
Німецьких літаків
І бомбові удари,
І перші в цій війні пожари.
Обов'язки свої службові
Прийняв він у цьому розбої,
Та у душі не міг він примиритись
Із суєтою тих великих військ,
Які у паніці усі перебували
І хто чого хотів не знали
— Навіть генерали.
Машина рушила від штабу,
Петляючи по вулицях сумних,
А потім автомобіль летів
По кручах Дніпрових.
Максим свій погляд перевів
На свого командира полку,
Що перед ним сидів
І в забутті куняв.
Комдив обом їм наказав
Прибути на військову раду
Їх округу цілого,
Можливо там знайдуть якусь пораду
Від розладу страшного.

Там генерал рубав слова,
Військова сухість в них була,

Але в тім голосі Максим відчув,
Що в Кирпоноса у словах
Немов би сумнів був
І на останок той сказав:
"Північний фланг стоїть як і стояв,
Його війська німецькі обійшли
І на Москву всі сили повели.
На південь, вниз
По течії Дніпра,
На лівий берег перейшла
Велика група вражих військ.
Німецька авіація кругом панує,
Їх армія нам западню готує
— Позаду нас мішок цей
Скоро зашнурує.
Даю наказ:
Дивізіям всіх армій
Негайно відступати всім на схід,
Покинути місця їх дислокацій,
Щоб максимальний був відхід!"

Вже з ранку мовчки
Максим сидів із водієм
Малопотужної півтонки,
Повісив голову на груди
Не засипаючи дрімав,
А то в перед повсюди
На довгу без кінця колону поглядав.
Від довгого безсоння
Всі очі кров'ю налилися,
Зіниці втомою сплелися,
Дорогою повзли війська.
Ліворуч них ішла піхота,
За ротою ступала рота
Худих пригнічених людей,

Не закриваючи очей
Найбільш утомлені вже спали
Йдучи в колоні.
Від сильних навантажень
Заіржали коні.
Всі разом відступали,
Щоб не лишитись в німців у полоні.
Обабіч вщент забитої людьми дороги
Великі танки поповзли
І під свої залізні ноги
Вони давили колоски
Вминаючи зернини ці з землею.
Ці мирні колоски
Не дочекалися збирання у жнива,
Лиш восени
Не змах благаного серпа,
А їх зім'яла сталь
Що людям смерть несла.
Колона другий день ішла
Міняючи свій напрям руху,
І таки не знайшла
В оточенні ворожому проходу
— Це був уже безвихідний котел,
З якого степовий орел
Не зміг би вже спастися.
Тут, на оцих полтавських землях
Що-дня стискалося кільце
І в ньому військо все
Густішало людським потоком,
Чекаючи смертельного кінця.
У другій половині дня
Наказано було зайняти оборону
У напрямку полтавських цих ланів,
А з боку їм розкинулось болото,
Якого край таїв

Для війська явну смерть.
Лиш спереду була надія,
Де ворог сили всі зібрав,
Та звідти долітав
Смертельний звук страшної кананади,
В повітрі чулись перегари
Від бомб, снарядів.
З боків дороги
Були підвищення якісь розлогі,
Які війська всі обліпили
Ховаючись за них,
Вони створили
Для себе оборону.
До болю притискаючись щокою
До ручки кулемета,
Максим дивився перед собою,
Де ворог мав прийти,
Та бачив він одні степи
Безхмарні і порожні.
І раптом обрій,
В який Максим вдивлявся
На фоні половіючих хлібів,
Чимсь чорним застелявся.
І тут він зрозумів
— На них лавина війська йшла,
Яка їм смерть несла.
Він чув, як скреготів
Метал німецької броні,
З хрестами сунули потвори ці
На цих замучених людей.
За танками ішла піхота,
Як та голота,
Собою землю вкрила,
Яка ховалась за броню,
А дальше землю всю

Заповнили машини,
Що дихали вогнем.
Максим відчув у ті хвилини,
Що вся земля хиталася під ним
Від руху цілої армади,
Й страшної кананади.
Максим в одну секунду оглянувся,
Бо бою вже кінець відчувся,
Усе було в вогні.
Солдати наші
Повідривались від землі
І пригинаючись до низу
У тил собі побігли всі
У напрямку болота.
Максим давно вже зрозумів,
Хоч як би хто хотів
— Спасіння тут нема ніде
Уберегти себе.
Він знав, що тут було
Велике скупчення їх військ
Для різкого пробою,
Яке могло прорізати своєю густиною
Німецькі бойові ряди,
Щоб вийти вже туди
В ворожі ті тили
І далі рухатись до фронту.
Єдиним нервом почувався він,
Вже чітко чувся дзвін
Німецьких голосів
І рвучко по боках наводив він приціл
У цю страшну армаду,
І все ніяк не міг добрати вже до ладу
Якусь одну конкретну ціль.
Від взриву в вуха вдарив біль
І від напруження і жаху

Безладно всі стріляли.
Німецькі танки на секунду стали
І навели сюди стволи,
Які вогнем вже викидали
Снаряди, що в повітрі свист підняли
І тими взривами врізалися в ряди,
Де в обороні всі лежали
В такому згущені великім,
Що ці снаряди попадали
В живі людські тіла.
Повітря кулі прошивали навкруги
І підвестися догори
Ніхто тут вже не міг.
Зціпивши зуби в рів Максим заліг,
Що сили на курок тиснув,
Аж кулемет червоним був
І руки вже самі
Водили бризками вогню.
Але в хвилину цю
Максим відчув
Удар стального взриву,
І тіло полоснув
Мільйонами голок,
Снаряд взірвався близько так,
Що приглушив його всі відчуття.
Коли ж на мить
Вернулось тіло до життя,
Хотілося від болю вити,
Навкруг валялися скривавлені тіла
І вся земля червоною була,
А він лежав чомусь вже боком,
З під нього по землі потоком
Текла червона і гаряча кров.
Живіт був розшматований на двоє,
Через скривавлене все тіло своє

Максим побачив біля себе
Свої кишки,
Які на землю позвисали,
Вони всі білими були
І на повітрі парували.
Кругом піхота німців йшла,
Переступаючи через тіла,
І тут перед собою
Побачив він два чоботи чужих,
Кишки він заступив рукою,
Щоб німець не ступив на них ногою,
Та перед ним
Звисало дуло автомата.
Не встиг це усвідомити Максим,
Як з дула полоснуло вже вогнем,
Гарячим і важким свинцем
Прошило наскрізь груди,
Обличчя, очі, зуби.
Смертельний цей вогонь
Навік згасив його свідомість
І батьківське тепло долонь.

ЧАСТИНА ВОСЬМА

Серпневе сонце стало у зеніт
І спека цього дня була нестерпна,
Вирівнюючи спину в повний зріст
Клим витирав з лиця сольоний піт,
Втираючи його у свої скроні
І знову запускав серпа,
Згортав стебельце до стебла
І затискав усі у жменю,
А потім до землі їх нагинав
І помахом единим жав,
Тоді на сніп складав.

— За ним вони у ряд лежали,
По золотій стерні блищали.
Клим кинув погляд на дружину,
Яка далеко врізалась у жито,
Вона ішла вперед, не розгинала спину,
За все життя ніким не було бито
Її рекорди у жнива.
Внизу від озера війнула прохолода,
Вона приємною була,
А по під берег стали верби в ряді,
Якісь спокійні і сумні,
Вони все думали в журбі,
Коли той вечір вже настане,
Й пекти їх перестане
Гаряче сонце із небес,
Коли впаде воно і згасне.
І верби ці стояли у терпцю,
Не було ані вітерцю,
Ніхто з них і листочком не порухав,
Немов би кожний лист цю спеку слухав,
Лише здригнулися листки
Від скреготу металу,
Де німці по дорозі
У бік Соломни й Ріпни йшли
На фронт, на схід, туди,
Де здійснюється доля
Великої жорстокої війни.
Проходила дорога враз біля його садиби
І навіть тих чужих пісень мотиви
Скрізь шум і гул він чітко чув.

І в спеку цю
Встромивши голову у спіле жито,
Клим думав вже про волю ту,
Коли Москву буде розбито,

Чи зможе воля із руїн війни сюди прийти?
І в дні вже не далекі ті,
Чи зможе Україна внесок свій зробити
Народів світу в прагнення святі
— Хоч на своїй землі
Мир для усіх здобути
І вже на віки всіх розкути
Від гноблення імперій тих чужих?
Клим глибоко замислився над тим,
Як шлях знайти,
Щоб Україні принести
Омріяну її синами волю,
З кайдан щоб розкувати долю
Знедолених батьків і матерів,
Щоб їх синів
Чужинець вже не гнав на страту
І щастя щоб прийшло у хату
До кожного із нас.
У цей кривавий час
Потрібна всім основа політична,
Реальна і практична,
Щоб привела народ до дії
І принесла державність Україні.
Він розумів,
Одним бажанням цього не зробити,
Хоч як би він хотів
Хід цих подій змінити,
Але рушійна сила в цьому — рух великих мас,
Що визначає політичний час
Морального і соціального їх стану.
Натомість, ця війна зробила рану
На душах у людей.
Мільйони тих смертей
Керують світом їх страстей
У помсті за батьків, дітей,

Між вибором жорстоким
— Життям і смертю.
Коли державності нема,
То й війська свого теж не може бути,
Тому сама війна
Повинна дати в руки
Для цього нам чужі війська,
Що би російської імперії чума
Знайшла собі могилу.
Зламавши цій імперії хребет,
Німеччини затупиться багнет
І її сили занепадуть,
Тоді усі підкорені народи стануть
Фашистські стіни руйнувати,
І людство стане волю здобувати
Виходячи з того,
Що США і Англія велику силу мали.
Такі думки його не покидали.
І цю основу він поклав в своїй програмі
Стратегії військових й політичних дій.
Клим чітко бачив в ній
Єдиний вірний шлях,
Який до перемоги приведе.
І всім розказував про те
На їх останнім зборі
Організації за незалежність України,
Яка районною була
В глибокому підпіллі.
Як доповів — пройшла дискусія широка,
Коли ж настала ніч глибока,
Його програму всі прийняли,
Тоді і Клима вже обрали
Підпілля того головою,
Що ставило найбільшою метою
Свою країну вільною зробити.

На цій же раді вирішено було,
Щоб Клим ввійшов в німецьке керівництво,
Бо це дозволить
Своє зробити видавництво
В глибокому підпіллі
Спочатку на Поділлі
Фронт боротьби широко розгорнути,
Який основою повинен бути
Звільнення всієї України.

Вже кілька днів
Підпілля це шукає
Таких шляхів
До влади німців на місцях,
І якось не помітно, без підозри
Просунути туди людину свою,
Щоб цілого району
Клим був вже головою,
Що "старостою" німець називав.
Раптовий оклик
Думки у Клима обірвав.
Він спину розігнув і обернувся.
В його садку під гіллям яблуні стояв
Маленький гурт людей
І більшість з них були військові.
У ремінцях на перехрест грудей
В німецькій формі чорній
З хрестом на грудях
Стояв кремезний і високий
Німецький комендант.
Клим у думках зробив приціл глибокий
І все відразу зрозумів.
Він жита сніп підвів,
Ударом в землю порівняв,
Тоді його на бік поклав

І серп свій застромив в солому,
Дружині лагідно сказав,
Що нині пізно він прийде додому,
То хай вона спокійною буде.
І Клим пішов стернею
У напрямку людей,
А йдучи вже межею,
Він пса загнав у буду,
Який гарчав як кат
На незнайому жменьку люду,
— Тепер його Пірат
Дивився покірно в Климів слід.

Вже другий місяць Клим
Сидить в просторім кабінеті,
А на стіні над ним
В задертім з черепом кашкеті
Із махом догори руки
Висів німецький фюрер клятий,
Який показував туди,
Росія де була
Й неволю всім несла.
У погляді його світилася мета
Неволю цю в Росії відібрати.
Посада старости району
Сприяла їхньому підпільному загону,
Щоб добре входити в контакт
З німецьким керівництвом,
Передбачати крах Росії,
Контролювати всі фашистські дії
До їхньої мети,
Коли і де повинні йти,
Якої кількості війська
І знати всю політику
До українського народу.

Достатньо вже освоївся наш Клим
В своїй новій для себе ролі
І разом з тим
Він виріс, осмілів,
Став рятувати людські долі,
Дівчат і юнаків,
Які хотів німецький комендант
В Німеччину загнати,
Щоб там робочі руки мати,
Хоч Клим не мав на це вже права,
Бо це була їх спільна справа,
Яку не можна ставити під риск.
На нього ж свої спричинили тиск
В підпіллі на нараді,
Рівняючи такі поступки зраді
І Клим тоді принишк.
Разів чотири в місяць
Вони збирались у ночі
І розбирали всі події ці,
За тиждень, що на фронті відбувались,
А потім нагинались
Над мапою своєї України
І вже шукали зміни,
Які повинні привести
До створення єдиного їх руху,
Шукаючи дорогу до мети
Об'єднання усього духу
Святої боротьби.

Вже сорок третій рік ішов,
В якому їх загін пройшов
Тактичних змін.
Потрібно також щось рішити,
Наприклад, що робити,
Коли ще в сорок першому

Москва не впала,
А в сорок третьому
Вже точно не впаде
І вся німецька справа
Десь в сорок п'ятому умре,
Коли буде
Відкритий другий фронт,
Щоб більшовизм спинити враз
В складний для націй час.

Майже що-дня, як голова
Приймав людей Клим з іншого підпілля,
Що рухом своїм вкрило все Поділля.
Найбільші він зв'язки тримав
З Тернополем — сусідом.
Розмови ці їм показали,
Що організації їх мали
Розколи політичних дій
І не було вже місця мрій
Всіх воєдино об'єднати.
Не було в них єдиного керівника,
Хто міг би ними управляти
І міцно в руки взяти
Ідею вірного меча,
І повести до перемоги.
А тут на жаль лише
Доводиться шукати згоди
Між тих розрізнених маленьких груп,
Які зачахли у борні тій міжусобній
І згас в них політичний дух,
А їх дрібний військовий рух
На авантюру був лиш схожий.
Ці не керовані загони
Поміж собою мітили кордони
Своїх амбітних ватажків:

Бандери, Мельника і Бульби,
Де кожний з них хотів
Здобути лиш для себе славу,
Збираючи свою ораву
Озброєних людей,
Які не раз стрілялись між собою.
Щоб укріпити право за собою
Звільняти Україну.
Фашизм цьому сприяв як міг
І вміло підкидав
Одному медовик, а іншому батіг.
Клим вже тоді все зрозумів,
Що це вело до нового ярма на довгі роки
І він хотів,
Коли іде війна ще поки
Єдину розробити для усіх платформу,
В стратегії і тактиці
Створити для об'єднань цих єдину форму,
Єдиний центр політичних і військових дій,
Виходячи з реалій тих й подій.
Але ті ватажки, що боротьбу вели за славу,
На жаль, не спромоглись ні разу
Второпати всіх політичних ситуацій,
А гасла їхніх прокламацій
Були дрібні,
Не те, щоб керувати тим,
Що сам вже розумів наш Клим.
Котились всі ті ватажки
До повного авантюризму,
Військові метушливі дії їх
Вели до самознищення і навіть бандитизму,
На довгі роки ганьблячи ту суть
Ідей, які несуть
Велике прагнення до волі,
Народу свого скривдженої долі.

Клим твердо заявив
Гінцям Бандери,
Що він не розділив
Їх ватажка манери
Військову вести боротьбу
Проти поляків, німців й росіян
І всіх, хто лише тут стояв
На землях України.
А потім ще додав:
"Німеччини поразка
Без знищення імперії Росії
— Це означає вже прихід її сюди,
На землі України,
Яка морально в перемозі цій зміцніє
І вже на довго запряже
Знедолений народ в ярмо,
І поведе
На поневолення других народів світу,
Багнет до горла прикладе,
Військовий створить свій кулак
Для тих ознак,
Що схоче світ завоювати.
Розрізнені військові групи
В загрозі знищення свого
Не можуть бачити того,
Лиш з-за причілка десь стріляти,
Людей невинних убивати,
Що на роботу до совєтів перейшли.
І навпаки, дрібненькі дії ці,
Терор і розстріли усі
Без будь яких ідей
Будуть направленні проти простих людей
І їх сімей,
І в своїй безпорадності
Не зможуть їх вже захистити

І волю в край свій принести.
А ворог вічний наш
Ці ваші всі нікчемні і безглузді дії
Направить проти нас,
І тим поставить нам велику перешкоду
На нашому шляху,
Тому дурницю ту,
Що заважає нашому народу
Свободу досягти,
Ніколи не прийму!"

Весна настала за вікном
Так несподівано, раптово,
Паркан обсаджений бузком
Незвично почорнів,
Зимою ж наче ватою накритий він білів.
З-під снігу вже земля видніла,
А по ровах лежали в товщі ще сніги,
Але й вони вже добре потемніли
Від воронячої ноги.
Повітря все просякнуте голубизною
Весняної пори
І до схочу земля напоєна водою.
В бузку кричали горобці
Зібравшися юрбою.
— Такою ось порою
Завжди любив з собою
Клим міркувати в самоті.
Але сьогодні
Були часи не ті.
Минав четвертий березневий день
Сорок четвертого вже року
І Клим дивився на вулицю широку
Через вікно із свого кабінету,
Якою поспіхом тікали німці

Вже кілька днів,
Туди, в Тернопіль, що чекав боїв
І повної розрухи.
Клим знав,
Що завтра мав
Російський фронт прийти,
Але не по шляху зі сходу,
А по розливах броду
Із півночі прийдуть.
Стратегія так склалася війни,
Тому то німці так тікають,
А завтра ось сюди
Прийде на зміну інший окупант.
Лише зо заду зі стіни
В фашистському кашкеті кат
Манив ще помахом руки,
Щоб йти на штурм Москви
Німецький фюрер біснуватий.
Клим добре розумів загрозу страти
І що машини тої не здолати,
Нічим вже він не зможе помогти
У здійсненні мети
Для їх святої боротьби
У звільненні свого народу.
А за вікном все йшли та йшли
Густим дорогою походом
Німецькі ці війська
Знесилені війною,
Міняючи собою
Імперії вже інший лад.
І Клим не мав куди іти.
Пориви всі свої
Для здійснення мети
Її сини, як він,
Життя гасили в боротьбі

Багато вже віків.
І тут, на рідній цій землі дідів
Онуки і сини не мали місця!

На другий день із-за стола піднісся,
Продовжував біля вікна стояти Клим,
А по шляху вже перед ним
Ішли не німці при здоровім тілі,
А в бруді вже шинелі сірі;
Лунали не німецькі вже слова,
А чутно було вже російську мову
З лайкою брудною.
І різко за спиною
Хтось двері відчинив,
Дивився Клим перед собою
І погляд шлях манив.
Давно чекав він тих "гостей",
Ніким не прошених до себе,
Що сіяли мільйони тих смертей
І тим собі поживу здобували.
Із лайкою гидкою запитали:
"...Німецький староста це ти?!"
Клим же спокійно повернувся,
Помітно ледь у собі усміхнувся,
Він поглядом встиг пропекти
Спустошені, злобливі очі капітана
І вже розстрілював словами він тирана:
"Я Ради голова за незалежність України
— Ви ж ті, які принесли зміни,
Що би нове було ярмо
Солодшим від фашизму,
Але ж воно
Лише на колір інше!!!"

Старенька Карпусиха з вузликом в руках
Сутулячись від болю у душі,
По парканах,
Сльозами вкритий погляд все водила,
Де у будинку були ті,
Які забрали її сина.
Так кілька днів вона ходила
З тим вузликом в руці,
Військових всіх просила,
Щоб передали ці млинці
Для свого сина.
Але у відповідь на те
Її брутально обзивали
І сина називали
Посібником фашизму,
Який Росії зраду спричинив.
Але Калина добре знала
— Клим справедливо жив,
Його країна сином називала
І він її як син любив.
Таких Росія катувала,
Що холуйом її він не служив,
Що честь народу в ньому повставала.
Кайданами затисли Климу руки,
Та перетерпить він усі ці муки
За незалежність рідного народу,
Життя віддасть за перемогу,
Щоб ворог вже не міг ніколи
Неволити його народ.
Чому тоді йому ці гади
Клеймо чіпляють "зради"?
— Народу й Батьківщині вірно він служив,
Він ради цього і життя прожив,
Щоб окупант по наших землях не ходив!

Прийшовши з ранку знову під паркан,
Калина від людей почула,
Що кат червоний оприлюднив план,
Мета в якому була
Тих "зрадників" сьогодні покарати.
І ось вона стоїть вже на майдані
Серед не злічених людей,
Яких сюди пригнали,
Щоб бачили усі і знали,
Що кара кожного чекає,
Хто до Росії вірності немає.
Вже кулеметники навкруг стоять
І вітер мотузки гойдає
— Їх було п'ять,
Під ними кат чекає
Коли їх жертви привезуть.
Калина вже не бачила нікого
І гомону людей вона не чула
— Боліло серце і душило горло,
Усім єством вона під мотузками була!
Не відчуваючи нічого,
Не знала, скільки часу того перейшло,
Але побачила, коли з машини п'ятеро зійшло,
Що смерть прийняти мали.
Хоч сніг лежав і холодно було,
Вони в снігу стояли босими ногами,
І руки зв'язані, по всьому тілі рани,
Скривавлені, катовані усі вони були.
Калина тут впізнала свого сина
І вийшла трохи уперед,
Сиву голівку не схилила,
Голубкою робила лет
У височінь блакиті,
Щоб серцем материнським вкрити
І заступити смерть.

Серед усіх він упізнав її
І гордо глянувши по людях,
Він болі погасив свої
І в материнських грудях
Навіки залишив себе.

Під петлі лави кат поставив
І силою заставив
Тих смертників на них всіх стати,
Уміло петлі став їм затягати,
Лиш Клим всім тілом ката відштовхнув
І сам на лаву став.
Коли ж петлю йому той затягнув,
Тоді вже Клим гукнув:
"Мамо, бережіть себе!
Вони мене...!"
Та лаву кат під ним штовхнув
І тіло його все
Спочатку стрепенулося в петлі,
А потім звисло у смертельній вже покорі.
Калина на коліна впала,
Нічого вже не відчувала,
І тільки в Господа благала,
Щоб смерть послав її.
І зойк розбитої душі
Зібрав у собі болі всі
Тих материнських сліз,
Що передчасну смерть своїх синів омили
Й собою оповили
Усе її життя наскрізь.

Наказано було три дні
Тих трупів не знімати,
Щоб міг цей жах усіх переконати,
Таку ось кару кожний буде мати,

Хто нехтує до вірності Росії.
Але не це тримало тут Калину
Всю ніч стояти на колінах
В смертельну ту годину,
Дивитися, як тут на стінах
Гойдаються підвішені тіла.
І материнський гнів
По світу розлетів
Вже проти нових тих катів,
Які забрали волю
І убивають всіх її синів,
За те, що прагнули для своїх матерів
Здобути ту щасливу долю!

Коли вже сонце встало
Й промінням сльози освітило,
Тоді Калини дочки підійшли,
Взяли під руки й повели
Безмовну матінку додому!

ЧАСТИНА ДЕВ'ЯТА

І знову дух імперії тут панував
На землях України,
Народ запряжений в новім ярмі стогнав,
Та ще й терпів ці війни і руїни.
У Тарноруді всі в колгосп ходили,
Не маючи для себе а ні дня,
А ні ночей,
Не закриваючи очей
В шлиї впрягалися самі,
Або корову по ріллі водили,
За ними босі діти їх ходили,
На рідній їх землі
У праці часто з голоду вмирали,

І пухли з голоду їх діточки малі,
В безсиллі засинали
Під житніми снопами,
Де бідні вдови жали,
Удосвіта в'язали,
Возили і носили
Важкі пшеничні ці снопи,
А по ночах їх молотили
І Бога все молили,
Щоб діти хоч жили,
Які завжди голодними були.
Також що-річно уряд заставляв
Ще й позику державі підписати.
— Не відробив, тоді належало до сплати
Усе майно,
Крім того, все воно
Було обкладене податком,
А хто садок свій посадив,
То вже за кожне дерево платив,
Тому сади рубали
— Платити сили вже не мали.
До того всього ще давали
На рік встановлений всім план:
Яєць державі здати, м'яса, молока.
Коли б хто лиш посмів це з'їсти сам,
То вже була б вся конфіскація майна,
Або тягнули до так званого їх суду,
Де на цю суму
"Злочинець" мусить відробити.
Як стало рук не вистачати,
Тоді почали вже хапати
По селах підлітків-дітей,
Яких голодна смерть минула,
Насильно забирали від сімей
І в різні кінці направляли,

І діти ці вже будували
Великої Росії мрії
— Індустрію на стільки піднести,
Щоб можна було згодом повести
Свої війська на інші вільні ще народи.
А тих, кого по віку не забрали з дому,
Хоч теж тут раю не було
— Якщо малий ще був, то пас корову свою,
А то снопи возив
Як в день, так в ніч.
А трохи старший — вже коней водив
У кінній ще косарці,
А хто стояв на молотарці
І подавав снопи,
Які він сам носив сюди.
Були й такі,
Що їздили із бочкою води,
Щоб вивезти її на поле людям,
Які в роботі були як воли
Не маючи коли
Напитися хоч раз на день
Холодної криничної води.
Сюди частенько приїжджав
З району перший секретар,
Який у владі жодного обмеження не мав.
— Коли б кого впіймав,
Що не працює хто,
Або для себе колоски збирав
Погублені в стерні,
Щоб діти з голоду не вмерли,
Тоді цей раб би рахував
Сумні для себе дні,
Бо у Сибір його б повезли.

Ось так в післявоєнні роки
Міцніла ця імперія Росії
І людство поки
Плекало свої мрії
Про мир на всій планеті
— Тут на крові й смерті
Новий кували меч
Російської безмежної сваволі,
Щоб ним рубати людські долі,
Захопленим народам не віддати волі
На цій святій землі!

ЧАСТИНА ДЕСЯТА

Трава зелена потемніла,
Бо перші сутінки пливуть,
Хмарина в небі посивіла,
І води Тарнорудки вже несуть
Сумного місяця проміння.
Над срібною цією течією
В задумі верби ще не сплять,
Схиливши гілля у журбі стоять,
Щоб жодним порухом листка
Цю тишу не збудити
І у воді цій не втопити.
Стежина берегом повзла,
Не знаючи куди й до кого
Вона людей вела.
Калина нею йшла,
Торкаючись ногами об траву,
Яка приймала вже росу,
А промінь місяця розчісував косу,
Що прогиналася на її грудях.
Вона не оглядалася і йшла,
Всім своїм тілом відчувала,

Що з заді йшов Карпо,
Про це душа її шептала
І серце рвалось з хвилювання!
Вона сама сюди пішла,
Чекаючи на зустріч із Карпом,
— Кохання стало наче сном
І робить вже її рабою
Не володіючи собою!
Калина чує за спиною кроки,
Цей звук об землю наростав,
Хвилини ці здались як роки
І ось коханий перед нею став.
Калину ніжно він за руки взяв
І гаряче всю пригорнув до себе,
А потім п'янко так поцілував,
Немов би увібрав усю її у себе
І в жарі свого серця утопив.
Калина тілом стрепенулась
І всім єством відчула,
Що це була Карпова кров
І запах смерті, чад,
Вона сахнулася назад,
Побачила в Карпа розтяті груди
З яких вже серце випадало
— Стискаючи від мук цих зуби,
Долонями закрила йому груди
І в них почула серця стук.
Не відриваючи від рани своїх рук,
Вона на жах оцей дивилась,
Як через пальці кров струмилась.
Калина в муках цих здригнулась.
Прокинувшись розкрила очі,
Дивилася на стелю довго,
Відходячи від болю цього,
А потім підвелася,

Перехрестилась до святих,
Шукаючи спасіння в них.
Хитаючись, приникла до вікна
Зовсім старенької хатини
— Її вже покидали сили.
А за вікном
Вже літнє сонце встало,
Яке Калині нагадало,
Що це були зелені свята
В цей шістдесят і п'ятий рік
Устелена панами хата,
Обтиканий зеленим гіллям тік.
І тут вона
В думках звернулась до Карпа:
"Ти кличеш вже мене?
Подумав певно, що забула я тебе
І тут сама я забарилась?"
Калина скриню відчинила,
Собі намисто почепила,
Взяла одежу всю святкову,
І вишиванку ту шовкову
На себе вправно одягла,
Зірвала квіти у саду,
Городом стежкою пішла
На цвинтар до Карпа.
У цей святковий день
Усе навкруг було чудове,
Все дихало життям,
Здалося, на Землі ніяке горе
Не мало місця ані тут, ні там.
Котило сонце по блакиті,
Розсипавши своє проміння в житі,
Цвіркун його перебирав ногою
І ним сюрчав, немов струною.

Сидить Калина вже на лаві,
Що тут на цвинтарі була
Біля її Карпа
І очі мружить від тепла,
Від сонячного джерела.
Калина встала, підійшла,
Бур'ян з могили весь прибрала,
А потім руку вже поклала
На чистий грунт,
Немов би тут
Погладила свого Карпа
І знов пішла,
На лаву сіла
І в мить у цю
Душа в Калини заболіла
І серце матері кричало, мліло
Про смерть всіх трьох синів.
Де їх хоча б одна могила?!
Вона б її повила,
Сльозами би обмила,
І біль хоч трохи в землю цю втопила.

Вже років три тому
Її з Москви листа прислали,
В якому є пояснення, чому,
Трохима сталінці забрали
І написали,
Що у Проскурові його і розстріляли,
Як ворога народу,
Але встановлено — ніяку шкоду
Він не робив і чесно жив,
Росії він кріпив могутність.
— Помилкою ця смерть його була,
Що сталінська чума
У крові всіх топила,

І партія це все вже засудила,
І хай вона живе, як жила.
Таке писання надійшло
Не з тих причин,
Що вже було
Відношення імперії до цього інше,
Природа її дика ще лютує гірше,
А це був результат того,
Що Сталін вмер,
І місце те його
На дикім троні
Для себе рвали холуї
І в цій новій основі
Тих лідерів не називали вже царі,
А генеральні партії секретарі,
Яким отці святі
Корону не давали,
А там в верхах вони за неї воювали
І хто спритніший був, її хто увірвав,
— Той і безмежну владу мав,
А конкурентів своїх брудом обливав
І всі ставали в нього холуями,
Своїх же ворогів робив він ворогами
Від імені народу.
У боротьбі за цю корону,
Хрущов тоді дойшов до трону
І щоб змести всі сталінські сліди,
Сказав: " Ті вороги,
Які мільйонами розстріляні були,
Ніколи ворогами не були,
А впали жертвами страшного культу!"

Після війни,
Коли верталися чужі сини
З війни додому,

Максима з фронту не було,
А вже по тому
З Москви прийшов лише папір,
Що він ще в сорок першому загинув.
А місце, де Максим скінчив життя
Калина так й не взнала.
Всі материнські почуття
Вона з любов'ю переклала
На Тараса — онука дорогого,
Який без батька свого
Зростав у неї на очах.
Тарас — єдина радість для Калини,
Що залишилася від усієї їхньої родини.

А цього року осінь була золотою,
Якоюсь особливою була вона,
Так дивовижно вся світилась жовтизною
І важко так зажурено стара верба,
Схилившись над водою,
Прощалася немов би із собою
І наче світ хотіла залишити.
Калина не могла вже ні ходити, ні робити,
Із кожним днем все більше відчувала,
Що її сили в ній згасають
І тіло хворе покидають,
Тому листа послала,
Що би не гаяв він ні часу,
Потрібно вирватись Тарасу,
Бо дуже хоче попрощатися із ним.
І кожен день Калина все сиділа
Біля маленького вікна,
І хата в смутку зовсім почорніла,
Вона й сама вся чорною була
І все дивилася туди,
На шлях її життя,

Де мав Тарас іти
Й з собою принести
Останній спалах щастя на її віку.
Так цілий день очей не відривала
Калина від того шляху,
А все чекала, та чекала,
Аж поки ніч не впала.
На другий день вставала
І знов біля вікна сідала,
Коли зоря ще не згасала
І сутінок ще у кутках стояв.
В чеканні важко день минав
І так все день за днем
Вогонь душі її згорав.
Одного дня принесли телеграму,
Що із відрядження Тарас вже їде з БАМу
— За тиждень буде біля неї.
Калина лічить дні,
Які усі однакові такі
Були нудні та довгі.
Здавалось, муки всі вже пережиті
— Через два дні приїде мій Тарас,
Але шляхи з вікна ці биті
В цей день побачити вже не змогла:
Вся висохла була
І сили більше вже не мала
Сидіти щоб біля вікна.
Поклали дочки її в ліжко,
Вона ж не зводила очей
У хаті з тих старих дверей,
Що зараз ось відчиняться вони
І на порозі з'явиться її Тарас,
Але вони німими все були
І так в останнє погляд згас
Калини на дверях її старої хати!

Тарас! Онук її єдиний
В останню мить до неї не прийшов,
Бо був в відрядженні далеко.
В той час бабусі лист його знайшов,
Тоді все кинув й полетів додому,
Селом не йшов, а біг,
В душі себе картав все знову й знову,
Що він не зміг
Відразу ж до бабусі прилетіти.
Тарас переступив поріг,
Калина вже покійною лежала,
А на обличчі смуток той проліг,
Коли вона його чекала,
Але і мертвою вона його благала,
Хоч подих її згас,
Щоб підійшов її Тарас
І руки їй зігрів своїм теплом,
Щоб він своїм чолом
Схилився тут над нею.
І на колінах з жалем він стояв
Де спочивала бабця мила,
Слова молитви в голос промовляв,
Яку вона його навчила,
Життя і смерть він в серці
З болем відчував.